

Anadolu Türk Edebiyatında Ahlâkî Mesnevîler

Emine YENİTERZİ*

ESKİ Türk edebiyatı; telif veya tercüme, hacimli veya az sayıda beyitlerden oluşan örnekleri açısından mesnevîler yönüyle hayli zengindir. Mesnevî nazım şekliyle kaleme alınan eserler konu bakımından incelenince, bir diğer zenginlik ve çeşitlilikle; din, tasavvuf, ahlak, aşk, kahramanlık, tarih, tıp, astronomi gibi birçok alana dair mesnevî ile karşılaşırız. Türler yönünden daha ayrıntılı bir tasnifte ise; esmâ-i hüsnâ, esmâ-i nebî, siyer, hilye, mirâciyye, gazavât-ı Nebî, menâsikü'l-hac, fazilet-nâme vb. dinî muhtevalı mesnevîler yanında; şehrengîz, sergüzeşt-nâme, sevâhıl-nâme, kıyafet-nâme, lügat gibi yine hemen her konuda yazılmış mesnevîlerin mevcudiyeti dikkati çeker.

Mesnevî edebiyatında bütün bu konular arasında belki de en geniş yeri dinî, tasavvufî ve ahlâkî mesnevîlerin aldığı görülür. Bunun yanında, asıl olarak dinî, tasavvufî ve ahlâkî türde olmasa da mesnevî şairlerinin İslâm dininin ahlâkî esaslarını halka öğretme, faydalı olma veya ahirete yarar söz söyleme gibi gayretlerle eserlerinde dinî ve ahlâkî hususlara, özellikle nasihatlere sıkça yer verdiği tespit edilir. Mesnevî şairlerinin bu düşüncelerini tespit eden bir diğer husus da; mesnevîlerde gözden kaçmış bir tertip özelliği olarak genellikle *sebeb-i telif* bölümünden önce hikmet ve nasihat konularını ele aldıkları bir bölüm bulundurmalarıdır.¹

Dinî, tasavvufî ve ahlâkî konulara veya nasihatlere her tür eserde yer verilmesi yanında; bütünüyle ahlâkî konularda kaleme alınmış müstakil mesnevîler bakımından Türk edebiyatı son derecede zengindir. Ancak bu noktada, ah-

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Emine Yeniterzi, *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevisi*, İstanbul, 2001, s. 11-15.

lakî mesnevîleri tespit etmekte bir güçlükle karşılaşırız. Zira dinî, tasavvufî ve ahlakî mesnevîler konu bakımından iç içedir. “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız” başlıklı yazısında ahlakî türdeki eserlerin tasnifini yapan Agâh Sırrı Levend, “Ümmet çağında ahlakî dinî esaslardan, hatta tasavvufî düşüncelerden ayırmak mümkün olmadığına göre, bir eser için dinî, tasavvufî, ahlakî vasıflardan birini kesin olarak vermek kolay değildir. Dinî bir eser aynı zamanda tasavvufî, dinî ve tasavvufî bir eser de aynı zamanda ahlakî olabilir. Bunun içindir ki, ancak kapsadığı esas fikre bakarak, bir esere dinî, tasavvufî ya da ahlakî hükümünü verir ve o çerçeve içine alabiliriz.”² sözleriyle problemi ve bir çözüm tarzını dile getirir.

Din ve ahlak; gerek temelde, gerekse amaçları itibariyle bir bütünlük ve beraberlik ilişkisine sahiptir: “Müslüman toplumlarda dinle ahlâk amaçta birleştikleri için birlikte görev yapar ve toplumun bireyleri tarafından, ayrılmaz bir bütün olarak düşünülürler. Gerek din, gerekse ahlâk, ruhu yükseltmek, insanın ruhunu bedenine üstün ve hâkim kılmak suretiyle, kişinin mutluluğunu sağlamayı amaç edinmişlerdir. Her ikisinin de içte derinleşme yoluyla, sonsuzluğa yönelme ve bunda ruhun selâmetini arama idealleridir. (...) Kısacası, dinin esasını ahlâk meydana getirir.”³

“İslâm, güzel ahlâk dinidir” hadisinin de belirttiği gibi din ve ahlak kavramlarını birbirinden ayırmak mümkün değildir. Buna bir de şairlerimiz halka dinî ve ahlakî prensipleri öğretirken, dinî kuralların katılığını sevgi dairesi içine alarak verme gayretiyle çok önemli oranda faydalandıkları tasavvuf ilave edildiğinde, bu üç alanın sınırlarının birbirine iyice karışmış olduğu ortaya çıkar. Ayrıca yukarıda sözünü ettiğimiz öğüt verme geleneğinin lâdinî eserlerdeki yaygınlığının; “Din, nasihat” hadisine uyularak çok daha fazlasının bu tür eserlerde yer alması, hatta tebliğ ve irşat gayesiyle nasihatlerin ön plâna çıkması, bu eserlerin çoğu zaman nasihatname kimliğine bürünmesine sebep olmuştur. Bu yüzden dinî, tasavvufî, ahlakî didaktik eserler ile nasihatname türünden eserlerin kesin bir tasnife tâbi tutulması son derecede güçtür.

Bu konudaki güçlüğü ortaya koyan güzel bir örnek mevcuttur. Agâh Sırrı Levend; *Garîb-nâme*'yi ahlakî konuların geniş çapta yer almasına rağmen, karakteri bakımından tasavvufî eserler arasında mütalaa edilmesi gerektiğini bildirir.⁴ Bursalı Mehmed Tâhir ise *Garîb-nâme*'yi -tasavvufî yönünden de söz ederek- ahlakî kitaplar arasında zikreder.⁵ Âmil Çelebioğlu da: “*Garîb-nâme*'nin tasavvufî oluşu, daha doğrusu tasavvufî hususiyetleri öğretme gayesini

2 Agâh Sırrı Levend, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Bellekten* 1963, 1964, sy. 234, s. 91.

3 Mine Mengi, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Ankara, 1991, s. 86.

4 A. S. Levend, a.g.m., s. 91.

5 Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif'at, *Ahlâk Kitaplarımız*, İstanbul, 1325, s. 26.

taşınması bâriz bir özellik ise de her vesile ile Cenab-ı Hakk'a, Hz. Peygamber'e bağlılığı, iyi, doğru ve kâmil bir insan olmayı öğütlemesiyle ona, sadece tasavvufî bir eser değil, aynı zamanda dinî ve ahlâkî bir manzûmedir de denebilir"⁶ cümlesiyle eserdeki dinî, tasavvufî ve ahlakî muhtevaya dikkat çeker.

Belirtilen sebepler dolayısıyla bu mahiyetteki eserleri dinî, tasavvufî ve ahlakî türlerden yalnızca birine dâhil etmenin güçlüğü ve mahzurları ortadadır. Bu türlerin kesin tasniflerinin yapılması durumunda ise karşımıza ikinci bir problem çıkmaktadır: Ahlakî mesnevîlerin kendi içlerinde sınıflandırılması. Agâh Sırrı Levend, sözü edilen makalede böyle bir gruplandırma yapmış; ahlakî eserleri, manzum veya mensur farkı gözetmeksizin konularına ve amaçlarına göre 12 gruba ayırmıştır: Genel ahlak, siyasetnameler, nasihatnameler, mevize yollu eserler, ahlakî güzel sözler, fütüvvetnameler, Kabus-nâme çevirileri, Kelfle ve Dimne çevirileri, hikâyelerle süslenmiş ahlakî eserler, ahlakî fıkralar ve hikâyeler, atasözleri, türlü eserler.⁷

Agâh Sırrı Levend, bu sınıflandırmadaki problemleri de belirtir: "Bu bölümlerde ayrı ayrı yer alan eserler arasında, bazı konularda birleşmiş olanlar vardır. Meselâ siyaset-nâmelerde, başlıca zulüm ve adalet üzerinde durulur. Hâlbuki bunlar, genel ahlâkın da ele aldığı bahisler arasındadır. *Kabus-nâme*'nin bahisleri arasında 'fütüvvet' önemle yer alır. Nasihat-nâmelerde genel ahlâkla ilgili konular da bulunur. Nasihat-nâmelerle mevizeler arasındaki fark ise, konudan çok şekildedir." Bu sözlerle, ahlakî türde olduğu kabul edilen eserlerin, kendi aralarındaki tasnifinin güçlüğü açık olarak bildirilmiştir. Diğer yandan manzum ve mensur eserlerin aynı sınıflandırma içinde yer alması sebebiyle, mesnevîler için bu tasnifin tamamen geçerli olmayacağı açıktır.

1964'te yapılan bu tasnifin üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen, sadece mesnevîleri ele alan yeni bir sınıflandırma da yapılmamıştır. Ahlakî muhtevalı didaktik mesnevîlerin tasnifi yanında bir diğer önem arz eden husus da kaynaklarının tespitidir. Günümüze kadar bu tür eserleri konu edinen kitap ve makalelerde; Kuran-ı Kerim, hadisler, tasavvuf, İslâm tarihi ile Arap ve özellikle Fars edebiyatlarında yazılmış eserler kaynak olarak gösterilirken bir konu ihmale uğramış; çok az sayıda millete nasip olan uzun tarihî seyrimizde güçlü devletler kuran ecdadın sahip olduğu ahlakî değerler veya bir başka deyişle ahlâkın millî yönünün bu türden eserlerdeki yeri üzerinde yeterli derecede durulmamıştır.

İslam diniyle tanışmadan önce, bu dinin telkinlerinde yer alan ahlakî esaslara büyük benzerliklerle bağlı olan milletimiz; İslam dinini benimsedikten sonra fert ve toplum hayatını düzene sokan düşünce, inanç ve pratiğin bu ma-

6 Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevî (Türk Mesnevî Edebiyatı-XV. Yüzyıla Kadar-Sultan II. Murad Devri 824-855/1421-1451)*, İstanbul, 1999, s. 52.

7 A. S. Levend, a.g.m., s. 96-97.

nevî sistemine büyük önem vermişler, bunun neticesinde ahlakî konuları ele alan birçok eser kaleme alınmıştır. Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*, Edîb Ahmed-i Yûgneki'nin *Atabetü'l-Hakâyık* ve Ahmed-i Yesevî'nin *Dîvân-ı Hikmet*'i ile Orta Asya'da başlayan ahlak konulu eserler zinciri Anadolu'da da asırlar boyunca devam ettirilmiş; manzum veya mensur; yüzlerce eser telif ve tercüme edilmiştir.

Bu makalede Anadolu sahasında kaleme alınan ahlakî mesnevîler; telif veya tercüme tarihi, beyit sayısı, türü, tertibi ve muhtevası ile tanıtılmış ve üzerlerinde yapılmış tez, kitap, makale veya bildiri bibliyografyası da eklenmiştir. Hakkında herhangi bir çalışma yapıldığını tespit edemediğimiz mesnevîler için yazma nüshaları veya bilgi kaynağı verilmiştir. Tespit ettiğimiz seksen iki mesnevî şunlardır:

1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Şerîf* (1259–1268, yaklaşık 26 000 beyit):

Anadolu'da kaleme alınan ilk ahlakî eserdir. Mevlânâ eserinde; insanları iyiliğe, sevgi yoluna, güzel ahlak sahibi olmaya davet ederken yüzlerce hikâye ile telkin ve ikazlarda bulunmuştur. Özellikle pratik ahlaka dair öğütler verirken, bu konuları herkesin rahatlıkla anlamasına ve zihinlerde yer etmesine imkân tanıyacak şekilde günlük hayattan örneklerle ele almıştır. Bunlar edep, kötü ahlak, kötü huylular, adalet-zulüm, alçak gönüllülük-kibir, doğruluk-hile ve yalan, cömertlik-cimrilik, çalışmak-tembellik, kanaat-hırs, birlik-bölücülük, başkalarının kusurlarıyla uğraşmamak, gıybet, kıskançlık, öfke gibi konulara dairdir.

Mesnevî'nin tamamı veya bazı bölümleri defalarca Türkçeye ve Batı dillerine çevrilmiş, şerhleri kaleme alınmış, eser hakkında birçok yayın yapılmıştır.⁸

2. Yûnus Emre, *Risâletü'n-Nushiyye* (707/1307, 600 beyit):

Anadolu'da gelişen mesnevî edebiyatının ilk Türkçe örneği olarak kabul edilir. Dinî ve tasavvufî muhtevalı bir nasihatnamedir. İnsandaki nefsî sıfatlar; (1) ruh-akıl, (2) tamah-kanaat, (3) kibir-tevazu, (4) öfke-sabır, (5) cimrilik-cömertlik, (6) gıybet/iftira-doğruluk konuları hâlinde altı başlık altında ele alınır.

Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre-Risâlet al-Nushiyye ve Dîvan*, İstanbul, 1965.

⁸ Mesnevî orijinal metin, çeviri ve şerh olarak defalarca yayımlanmıştır. Makale boyutunu aşan bibliyografya için bk. Mehmet Önder, İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu, *Mevlânâ Bibliyografyası, I Basmalar (Kitap Makale), II Yazmalar*, Ankara, 1973; Adnan Karaismailoğlu, Sait Okumuş ve Fahrettin Coşguner, *Mevlânâ Bibliyografyası*, Konya, 2006.

Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı III - Risâletü'n-Nushiyye-Tenkîtlî Metin*, Ankara, 1991.

Umay Günay ve Osman Horata, *Yunus Emre-Risâletü'n-Nushiyye*, Ankara, 1994.

3. Şeyyâd Hamza, *Dâstân-ı Sultân Mahmûd* (XIV. yüzyıl, 79 beyit):

Sultan Mahmud'un bir yoksulla münazara tarzındaki sohbetinden oluşan küçük mesnevîde zenginlik ve fakirlik mukayesesi, zenginliğin insanı şımartması ve nefse hâkimiyet konuları dinî ve ahlakî yönden izah edilmiştir.⁹

4. Âşık Paşa, *Garîb-nâme* (730/1330, 10613 beyit):

Garîb-nâme dev bir mesnevîdir. Asıl olarak tasavvufî muhtevada olmakla birlikte dinî ve ahlakî öğütler de ağırlıklı olarak yer alır. Türkçenin hor görüldüğü bir dönemde Türkçe olarak kaleme alınması, telif bir eser olması, hacmi, tertibi ve konularının zenginliği bakımından seçkin bir eserdir. On "bâb"dan oluşur, her bölümde o bölümün sayısı ile ilgili on hikâye anlatılır.

Avni Gözütok, "Âşık Paşa'nın *Garîb-nâmesi*, İlk Dört Bâbının Transkripsiyonlu Metni, Gramer-Kelime Teşkili-Çekimleri ve Seçme Lügat", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 1986.

Zeki Kaymaz, "Âşık Paşa-Garîb-nâme", Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, 1989.

Remzi Baykaldı, "Garîb-nâme, Raşit Efendi nr. 9344, Bâb 1-5, Transkribe, Metin, Metindeki Ayet ve Hadislerin Mealleri", Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE, 1990.

Mahmut Şarlı, "Garîb-nâme, Raşit Efendi nr. 9344, 6., 8. Bâblar, Transkribe, Metin, Metindeki Ayet ve Hadislerin Mealleri", Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE, 1990.

Kadir Güler, "Garîb-nâme, Raşit Efendi nr. 9344, 9., 10. Bâblar, Transkribe, Metin, Metindeki Ayet ve Hadislerin Mealleri", Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE, 1990.

Avni Gözütok, "Garîb-nâme'nin Dili Üzerinde Sistematik Bir Gramer Çalışması", Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 1991.

Hasan Altunzincir, "Garîb-nâme:1-5. Bâblar", Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi SBE, 1991.

Âşık Paşa-yı Velî, *Garîbnâme*, Yeni Türkçeye çev. Bedri Noyan (Dedebaba), Ankara, 1998.

Kemal Yavuz, *Âşık Paşa, Garîb-nâme (Tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma)*, 4 cilt, İstanbul, 2000.

5. Âşık Paşa, *Fakr-nâme* (730/1330'dan sonra, 201 beyit):

Tasavvufî ve didaktik mahiyette bir mesnevîdir. Dünyaya düşkün olmamayı, nefsin isteklerine uymamayı ve alçak gönüllüğü öğütler.

⁹ Âmil Çelebioğlu, a.g.e., s. 38-39.

Agâh Sırrı Levend, "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi, Fakr-Nâme ve Vaf-ı Hâl", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1953, 1988, s. 205-255.

6. Âşık Paşa, *Dâsitân-ı Vaf-ı Hâl-i Her Kesî* (730/1330'dan sonra, 39 beyit):

Geçmişe dönmenin mümkün olmadığı, geleceğe güvenilemeyeceği, bu yüzden insanın içinde bulunduğu zamanı değerlendirmesine dair nasihat-name türünde bir mesnevîdir.

Agâh Sırrı Levend, "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi, Fakr-Nâme ve Vaf-ı Hâl", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1953, 1988, s. 205-255.

7. Âşık Paşa, *Hikâye* (730/1330'dan sonra, 59 beyit):

İddia sahibi olmamayı, mana ve hikmete önem vermeyi öğütleyen; ahlakî ve didaktik türde bir hikâyedir.

Agâh Sırrı Levend, "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi Daha-Hikâye ve Kim-ya Risalesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1954, 1988, s. 265-274.

8. Süleymân, *Nasihat-nâme* (XIV. yüzyıl, 203 beyit):

Faziletname nev'inden dinî-didaktik bir eserdir. Cuma gününün, gecesinin, Cuma namazının; Recep, Şaban, Ramazan aylarının ve bu aylarda yapılan ibadetlerin önemi; dünyanın faniliği, ahiret için hazırlanmanın gerekliliği gibi konular ele alınır.¹⁰

9. Mes'ûd bin Ahmed, *Ferheng-nâme-i Sa'dî Tercemesi* (755/1354, 1073 beyit):

Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân* adlı eserinin Türk edebiyatında bilinen ilk tercümesidir. Bu tercüme, 4184 beyitten oluşan *Bostân*'ın yaklaşık dörtte birini karşılamaktadır. Adalet, zulüm, iyilik, cömertlik, cimrilik, alçak gönüllülük, samimiyet, riya, kanaat, nefse hâkim olma, dili kötü sözlerden koruma, eş seçimi ve çocuk eğitimi gibi konularda dinî, ahlakî öğütler ve bunlarla ilgili hikâyelerden oluşmaktadır.

Kilisli Rif'at-Veled Çelebi, *Şeyh Mes'ûd bin Osmân, Ferheng-Nâme-i Sa'dî Tercemesi*, İstanbul, 1340-1342.

Ahmet Kartal, "Sa'dî'nin Bostan ve Hoca Mes'ûd'un Ferheng-nâme-i Sa'dî İsimli Mesnevîlerinin Mukayesesi", *Bilim Yolu: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi [Cumhuriyet Armağanı]*, 2003, sy. 3, s. 55-75.

10. Kemâloğlu İsmâîl, *Ferah-nâme* (789/1387, 3030 beyit):

Asıl olarak dâsitânî ve efsanevî mahiyette bir eserdir ancak şair öğüt vermesi ön planda tutmuş, her meclisin sonunda çıkarılması gereken ders ve ibrette dikkat çekmiştir. Mesnevîdeki nasihat ve ikazların yoğunluğu dolayısıyla Kemaloğlu da eserinin bir "ibret-nâme" olduğunu belirtir. 13 "meclis"ten

oluşur. Her meclisin sonunda bir hikâye ve bir veya birkaç nasihat konusu işlenmektedir.

Kenan Özbostancı, "Kemaloğlu, Ferahnâme (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, 1991.

Tijen Çalışkanman (Dursun), "Kemaloğlu İsmail: Ferahnâme, Biyografi, Devir ve Tür Araştırması, 35 Varağın Neşri", Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi SBE, 1996.

11. Kaygusuz Abdal, *Minber-nâme* (XIV. yüzyıl, 61 beyit):

Dinî, tasavvufî ve ahlakî mahiyette küçük bir nasihatnamedir. Dünyadan feragat etmek, dürüst olmak, ikiyüzlülükten kaçınmak, Allah'tan utanmak, ibadet etmek gibi öğütler verilir.

Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi*, Ankara, 1999, s. 136-140.

12. Aydınlı Mürîdî, *Pend-i Ricâl* (XIV. yüzyıl sonu-XV. yüzyıl başı, 3748 beyit):

Dinî muhtevada nasihatler ve konuyla ilgili hikâyelerden oluşur. Mesnevî 21 "meclis"tir. Bu "meclis"lerde; dünyanın faniliği, ölüm, ilmin fazileti, Allah korkusu, fakr, Allah aşkı, Allah'a samimiyetle yalvarma-ağlama, ahiret hazırlığı, ibadet, Hz. Peygamber'in sünnetine bağlılık, haramdan kaçınma, daima ölümü hatırlama, dünya malına önem vermeme, musibetlere sabretme, dua etme, Hz. Peygamber sevgisi ve tövbe etmenin önemi gibi konular işlenir.

Atabey Kılıç, *Mürîdî ve Pend-i Ricâl Adlı Mesnevîsi*, Kayseri, 2001.

13. Refîî, *Beşâret-nâme* (811/1408-09, 1451 beyit):

Hurufiliğin esaslarını öğreten mesnevîde harflerin sırları, ölüme hazırlık, aşk, nefis, şeytan, namaz, tövbe, ilim, güzel ahlak ve dünyayı terk konularında öğütler yer alır.

Mehmet Yiğit, "Refîî'nin Beşâret-nâmesi, Dilbilgisi Karşılaştırmalı Metin, Sözlük", Doktora Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, 1986.

14. Ahmed-i Dâî (ö. 824/1421), *Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil be-Püseriş Hürmüz-i Tac-dâr* (XIV. yüzyıl sonu-XV. yüzyıl başı, 115 beyit):

Vasiyetname, siyasetname ve nasihatname türlerinin özelliklerine sahip, ahlakî bir mesnevîdir. Muhtemelen Farsçadan tercüme olan mesnevî, Anadolu sahasında kaleme alınan vasiyet/nasihat yollu ve çocuk muhatap alınarak yazılan eserler için ilk örnek olarak kabul edilir. Mesnevîde hem yöneticilere, hem de genel olarak insanlara yönelik öğütler mevcuttur. Nasihatın önemi, ilim öğrenmenin gereği, sultanın adaletli ve iyi niyetli olması, dünyadaki saltanatıyla gururlanmaması, dünya malına önem vermemesi, akıllı ve tedbirli olması, istişareye önem vermesi, hoşgörülü, sabırlı ve nef-

sine hâkim olması, haksızlık yapmaması, sözünde durması gibi yöneticilere yönelik öğütler; konuşma adabı, iyilik yapmanın önemi, acele, gurur ve iki yüzlülüktan uzak durmak, doğruluk ve samimiyetle davranmak, başkalarında kusur aramamak, kimseyi kınamamak, gönüle değer vermek, insanlara merhamet göstermek ve gönül yıkmaktan sakınmak gibi genel ahlaka dair öğütler verilir.

İsmail Hikmet Ertaylan, *Türk Edebiyatı Örnekleri VII, Ahmed-i Dâ'î, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1952, s. 129-133, 299-308.

Mahmut Kaplan, "Ahmed-i Dâ'î'nin Vasiyyet-i Nûşirevân Tercümesi", *Erciyes*, sy. 191, s. 23-25.

Emine Yeniterzi, "Ahmed-i Dâ'î ve Vasiyyet-i Nûşirevân Adlı Mesnevisi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2006, sy. 19, s. 1-25.

15. Hatiboğlu, *Bahrü'l-Hakâyık* (812/1409, 1502 beyit):

Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Makâlât*'ının manzum tercümesidir. Dinî, tasavvufî ve ahlakî muhtevalı didaktik bir mesnevîdir. Sekiz "bâb" dan oluşur, her bir "bâb" da kendi arasında alt bölümlere ayrılır. "Bâb"larda; (1) dört unsur ve dört guruh insan (âbid-yel, zâhid-ateş, ârif-su, âşık-toprak), bunların dört arzusu ve dört hâli, (2) kul Tanrı'sına kırk makamda ulaşır, bunların onu şeriat, onu tarikat, onu marifet, onu da hakikattedir; şeriat makamları, (3) tarikat makamları, Allah'a, meleklere, peygamberlere ve kitaplara iman, tövbe, mürşit ve mürit ilişkisi, (4) marifet makamları, tarikat, aşk, Allah'tan korkma, halktan utanma, nefis terbiyesi ve sabır, (5) hakikat makamları, (6) şeriat, gönlün Rahmanî sultanı ve yardımcıları, (7) şeytan ve yardımcıları, (8) insanın uzuvları ve dünyadaki karşılıkları konuları işlenir. Bu bölümlerde iman, ilim, namaz, zekât, oruç, hac, helal kazanmak, yoksula merhamet, temiz yemek, temiz giyinmek, emr-i marufa uymak, tövbe, gereksiz konuşmayı terk, doğruluk, nasihat edici olmak, edep, perhiz, sabır, hayâ, cömertlik, alçak gönüllülük, nefisini bilmek, hiç kimseyi hor görmemek, nefis, cimrilik, kıskançlık, kibir, gybet ve öfke gibi konular ele alınır.

İsmail Hikmet Ertaylan, *Hatiboğlu, Bahrü'l-Hakâyık*, İstanbul, 1960.

Vahit Türk, "Hatiboğlu'nun Bahrü'l-Hakâyık'ı (Transkripsiyon)", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, 1987.

Selcan Çiftçi (Köse), "Bahrü'l-Hakâyık (Transkripsiyonlu Metin-Dil İncelemesi-Sözlük)", Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, 1997.

Semiha Saymaz, "Bahrü'l-Hakâyık", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 1998.

16. Kemâl-i Ümmî, *Kırk Armağan* (815/1412'den sonra, 205 beyit):

Edebiyatımızdaki ilk 40 hadis tercümesi olarak tanınır. Ancak eser asıl olarak ölüm konusundaki bir hadisle başlayarak, ölüme dair hazırlık konusun-

da dikkat edilmesi gereken hususları konu edinir. 10 “menzil”den oluşur. Her “menzil”e gereken 4 “armağan” belirtilir. Bu şekliyle 40 bölüm görünümünde, öğütlerin ağırlık kazandığı didaktik bir mesnevîdir. 10 “menzil” ve “armağan”ları şunlardır: (1) Azrail’e sunulacak armağanlar (kul hakkına riayet/borçlu olarak ölmek, Allah’ın hakkına riayet/ibadet borcu olmamak, ölümü unutmamak, Allah’ı sevmek); (2) kabre sunulacak armağanlar (gıybeti terk etmek, idrar pisliğinden sakınmak, Kuran okumak, gece namazı kılmak); (3) Münker ve Nekir’e sunulacak armağanlar (doğru sözlü olmak, gıybeti terk etmek, insanlara iyi davranmak/tevazu, insanlara Allah için ikram etmek); (4) mîzâna sunulacak armağanlar (riyasız ameller işlemek, kimseyi incitmek, iyi ahlak sahibi olmak, Allah’ı çok tespih etmek); (5) Sırat’a sunulacak armağanlar (bağışlayıcı olmak, az yemek, cemaatle namaz kılmak, taat üzere olmak); (6) cehennem meleği Mâlik’e sunulacak armağanlar (Allah korkusuyla ağlamak, sadaka vermek, tövbe etmek, ana-babaya iyilik etmek); (7) cennet meleği Rıdvan’a sunulacak armağanlar (sabırlı olmak, şükretmek, malını Allah yolunda harcamak, güvenilir olmak); (8) Cebrail’e sunulacak armağanlar; (az yemek, az konuşmak, az uyumak, çok istiğfar etmek); (9) Resûlullâh’a sunulacak armağanlar (Hz. Peygamber’i sevmek, sünnetine uymak, ehl-i beyti sevmek, ashabını sevmek); (10) Cenab-ı Hakk’a sunulacak armağanlar (emr-i ma’ruf, nehy-i münker, halka öğüt vermek, kendisi için istediğini başkası için istemek).

Hayati Yavuzer, “Kemâl Ümmî Divanı (İnceleme-Metin)”, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, 1997.

Ramazan Sançışek, “Kemâl Ümmî, Hayatı, Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)”, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, 1997.

17. Hatiboğlu, *Ferah-nâme* (829/1426, 6102 beyit):

Arapçadan tercüme olan mesnevî manzum 100 hadis türündedir. 100 bölümden oluşan eserde her bölümde bir hadis ve hadislerin daha iyi anlaşılması için Kuran-ı Kerim’den, İslam büyüklerinin hayatlarından, tarihî olaylardan, bazen de sosyal hayattan alınmış birer hikâye anlatılmaktadır. Şair, eserinde dinî ve ahlakî 100 nasihate yer verdiğini bildirir. Bu yönüyle aynı zamanda mevize ve nasihat konulu bir eserdir.

Eserde işlenen temel konular: Pişman olan müşterinin ücretini iade etmenin mükâfâtı, Allah’tan gelene rıza, işleri Allah rızası için yapmanın önemi, amellerin ölçülmesi, ana-babaya iyilik, arife gününün fazileti, belanın güçlüğünden Allah’a sığınmak, cehennem korkusu, dünyanın hem tatlı, hem acı oluşu, evlenilecek kadınların vasıfları, fakirin Allah’ı zikretmesinin önemi, ganimetlerin bölüşülmesi, güzel huyun önemi, haset, kibir, kovuculuğun zararları, hayır söylemek veya susmak, her derdin dermanının var olduğu, herkesin çoban oluşu, akrabayı hoş tutmanın ve ziyaretin fazileti, ho-

canın sözlerine uymanın mükâfatı, içkinin haram oluşu, ilim istemenin fazileti, imanın esasları; infak, ikram, sadaka ve yetimi gözetmenin önemi ve bunların helal kazançtan yapılması, Müslüman olarak yaşananların durumu, İslam'ın beş şartı, kabir azabı, kalemin yaratılan ilk cisim oluşu, kanaat, kişinin sevdiği ile beraber olacağı, Kuran okumanın fazileti, lûtîlerin durumu, Mekke'nin fazileti, merhamet, aşırı övmenin yanlışlığı, Müslümanların yardımlaşmaları, niyetin önemi, selamlaşmanın fazileti, Yûnus, Duhân, Fâtîha ve İhlâs surelerinin faziletleri, tuz-ekmek hakkını bilmeyen milletin durumu, zina ve recim, Müslüman'ın din kardeşine zulmetmesinin yasak oluşu.

Esad Coşan, "Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri", Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1965.

Cemil Öztürk, "Hatiboğlu, Ferahname, Egy XV. szazadi Oszman-Török Nyelvelmék", Budapest Eötvös Lorand Tudományegyetem, Doktora Tezi, Budapeşte, 1984.

Hüsamettin Zümrütler, "Hatiboğlu'nun Ferahnâme'si (Transkribe Metin)", Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE, 1994.

Hatice Şahin, "Hatiboğlu: Ferah-name (Dil Özellikleri, Metin, Sözlük)", 3 cilt, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, 1993.

Nihat Öztoprak, "Klasik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Hadisler", Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi TAE, 1993.

18. *Elvân-ı Şîrâzî, Gülşen-i Râz Tercümesi* (829/1426, 2967 beyit):

Mahmûd-ı Şebusterî'nin aynı adı taşıyan ve 999 beyitten oluşan Farsça mesnevîsinin genişletilmiş tercümesidir. 15 soru ve bunların cevaplarından oluşur. Tefekkür, tasavvufî hayat, aşk ve ahlakî prensipler gibi konuların ele alındığı eser tasavvufî mahiyettedir. Ahlaka ilişkin konular ve yer yer nasihatler içermesi sebebiyle mesnevînin ahlakî yönleri de mevcuttur. Eser 15 soru ve cevaplarından oluşmaktadır. Eserdeki sorular şunlardır: (1) Tefekkür nedir? (2) Ben kimim ve kendi âlemine sefer etmek ne demektir? (3) Misafir nasıl olur? (4) Yolcu nasıl olur? (5) Hakiki insan kime derler? (6) Vahdetin sırrına kim vakf olur? (7) "Ene'l-Hak" sözü hangi nokta içindir? (8) İnsanın Allah'ı bilmesi nasıl olur? (9) Visal nedir? (10) İlim sahibi olan o varlık nasıl bir deryadır? Bu deryadan nasıl bir cevher elde edilir? (11) O nasıl bir cüz'dür ki külden büyüktür ve bu cüz'ün yolu nasıl aranır? (12) Kadîm ile muhdes birbirinden nasıl ayrıldı ki, biri âlem, diğeri Allah oldu? (13) Çeşm, leb, zülf, hat, hal sözlerinin manası nedir? (14) Şarap, şem' ve şahidin manası nedir ve harabatı olmak ne davadır? (15) Bu sahada put, zünnâr ve tersâ sözleri başka manaya gelmiyorsa hep küfür değil midir?

Mehmet Malik Bankır, "Gülşen-i Râz (Gramer- Metin-Gramatikal İndeks)", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 1997.

Fatih Ülken, "Elvân-ı Şîrâzî'nin Gülşen-i Râz Tercümesi [İnceleme-Metin]", Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi SBE, 2002.

Muzaffer Akkuş, *Elvân-ı Şîrâzî'nin Gülşen-i Râz'ı: İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*, Ankara, 2002.

19. Bedr-i Dilşâd, *Murâd-nâme* (830/1427, 9818 beyit):

Emîr Unsûrî'l-Maâlî'nin *Kabus-nâme (Nasîhat-nâme)* adlı eserinin genişletilmiş tercümesi ve şerhi olan eser nasihatname, siyasetname, fütüvvetname özellikleri taşıyan ahlakî ve didaktik bir mesnevî, aynı zamanda bazı ilim ve sanat dallarıyla ilgili bölümleri dolayısıyla ansiklopedik bir eserdir. Mesnevî 51 "bâb"dan oluşur. Bu "bâb"ların konuları: (1) Allah'ı bilmek, (2) peygamberlerin yaratılışı, (3) sultanlık adabı, (4) vezirlik adabı, (5) padişahlara hizmet adabı, (6) nedimlik adabı, (7) subaşılık adabı, (8) yemek alışkanlıkları, (9) şarap içme adabı, (10) misafirlik, (11) aşk ve âşık, (12) mizah, satranç ve tavla, (13) temizlik ve hamam, (14) uyku, (15) av, (16) gûy u çevgân oyunu, (17) savaş, (18) cezalandırmak ve affetmek, (19) mal toplamak ve sarf etmek, (20) emanet saklamak, (21) nimetlere şükür, (22) ibadet, (23) anne-baba hakkı, (24) hüner kazanmak, (25) konuşma adabı, (26) civanmertlik, (27) ilmin fazileti ve ilim sahiplerinin özellikleri, (28) cahilliğin zararları ve cahiller, (29) ilimlerin tasnifi ve ilim tahsil edenlere öğütler, (30) tıp ilmi ve hekimlik, (31) ve (32) astroloji, (33) şiir ve şairlere öğütler, (34) musiki ve çalgıcılık adabı, (35) kitabet, (36) ticaret ve tüccarlık adabı, (37) gayri menkul satın alırken dikkat edilmesi gerekenler, (38) evlilik, (39) çocuk eğitimi, (40) hizmetçi seçimi, (41) at seçimi, (42) dost seçimi, (43) düşmanlardan sakınmak, (44) iyilik ve kötülük, (45) iyi ve kötü huy, (46) gençlik ve ihtiyarlık, (47) sabır ve acele, (48) sır saklamak, (49) Nûşîrevân'ın öğütleri, (50) dünya ve dünya hırsı, (51) dünya ehlinin akbeti tarzındadır.

Adem Ceyhan, *Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-Nâmesi*, 2 cilt, İstanbul, 1997.

20. Âşık Âhmed, *Câmi'ü'l-Ahbâr* (833/1430, 12 245 beyit):

Bu hacimli mesnevî, tezkiretü'l-evliyâ türünde olmakla birlikte aynı zamanda nasihatname nevinden ahlakî bir eserdir. 20 "bâb"dan oluşur. Her "bâb"da sayısı 6 ile 11 arasında değişen hikâyeler anlatılır. "Bâb"lar ve konuları: (1) Helâl yemek ve giymek; (2) riyazet, nefsi hor kılmak; (3) Tanrı kulluğunda emek çekmek, (4) günahları anıp ağlamak; (5) dilin muhafazası; (6) tövbe; (7) velilerin kerametleri; (8) duaların tez kabul olması; (9) velilerin ferasetle birbirini tanınması; (10) tevekkül; (11) cömertlik; (12) beylerin zühdü; (13) zahide hanımlar; (14) helâlzade çocuklar; (15) kölelerin Allah sevgisi; (16) zahit yoksullar; (17) ihtiyaç zamanı Allah'ın yardımı; (18) velilerin ölürken gösterdiği kerametler; (19) ölen velilerin rüyada görülmesi; (20) velilere dair tasavvufî ve ahlakî hikâyeler şeklindedir.

Muhittin Eliaçık, "Âşık Ahmed'in Câmi'ü'l-Ahbâr'ı I, [İnceleme], II [Metin]", Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE, 1998.

21. Ârif, *Mürşidü'l-Ubbâd* (841/1437, 2042 beyit):

Tarikat adabını öğretme amacıyla kaleme alınmış, tasavvufi mahiyette bir nasihatnamedir. Telif bir eser olan *Mürşidü'l-Ubbâd*; sâlik, meczûb, âşık ve merdûd-ı Hakk'ın hâllerini anlatan dört bölümden oluşur.

Bekir Sarıkaya, "Ârif, Mürşidü'l-Ubbâd, Nüsha-i Âlem ve Şerhü'l-Âdem, Mevlid, Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, 1992.

Semra Tunç, "Ârif, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni", Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 1996, c. I, s. 25-39; c. II, s. 437-649.

Abdurrahim Elveren, "XV. Yüzyıl Şairlerinden Ârif ve Hamsesi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2001.

Semra Tunç, "Ârif ve II. Murâd Döneminde Yazılmış Bir Hamse", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2002, sy. 12, s. 155-168.

22. Ahmed Hayâlî, *Ravzatü'l-Envâr* (853/1449-50, 2179 beyit):

Hâcû-yı Kirmânî'nin, Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ına nazire olarak yazılan *Ravzatü'l-Envâr* adlı eserinin tercümesidir. Nizâmî'nin mesnevîsine benzer şekilde 20 "makâle"den oluşmaktadır. Her "makâle"de kâmil insan, aşk, dünyanın faniliği, akıl, hayâ, adalet ve cömertlik gibi tasavvufi, didaktik ve ahlakî konular ele alınmış, nasihat-amiz hikâyelerle konular örneklendirilmiştir. 16 dinî, tasavvufi ve felsefî hikâye anlatılmıştır. Hikâyelerin arasında ilâhî aşk, akıl, adalet, edep, suffilerin hususiyetleri işlenmiş, her bölümün sonunda okuyucuya seslenilmiş ve ibret almaları konusunda uyarıda bulunulmuştur. Hikâyelerde işlenen konular; (1) aklın ve ehil olmanın ehemmiyeti, (2) Şeyh Cüneyd-i Bağdadî ve Şiblî menkıbesi, (3) Şiblî'nin Cüneyd'e cevabı, (4) gaflet, tevazu, kibir, (5) Hz. Peygamber'in, torunu Hz. Hasan ile ilgili bir davranışının hikâyesi, (6) bir haramînin velilerden bir zat tarafından kurtarılması, (7) şairin bir rüyası, (8) İskender ile Aristo'nun konuşması, (9) Hz. Ömer ile yaşlı çalgıcının hikâyesi, (10) Hasan-ı Basri ile Rabia Hatun'un konuşması, (11) Aristo'nun peygamberliğe dair soruya cevabı, (12) Melik şah ile yaşlı bir kadının hikâyesi, (13) Tay kabilesinin cömertliği, (14) kibir ve tevazu, (15) keklük ile üveyik kuşunun hikayesi, (16) Ebu Zer-i Cem-hir'e sorulan bir soru etrafında akıl ve bilgelik.

Mehmet Bayyurt, "Hayâlî, Ravzatü'l-Envâr (Dil Özellikleri-Metin-Seçme Sözlük)", Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, 1996.

Nihan Özden, "Hayâlî, Ravzatü'l-Envâr (Metin-Gramatikal Dizini)", Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, 2001.

M. Fatih Köksal (haz.), *Derviş Hayâlî, Ravzatü'l-Envâr*, İstanbul, 2003.

23. Boyacıoğlu, *Anâsır-ı Erba'a* (XV. yüzyılın ilk yarısı, 224 beyit):

Âlemin yaratılışındaki dört temel unsur olan; toprak, su, hava ve ateşin özellikleri ve bunların insan ahlakı ile ilgisinin anlatıldığı ahlakî ve didaktik bir mesnevîdir.

Sabahat Deniz, "Boyacıoğlu'nun 'Anâsır-ı Erba'a' Adlı Mesnevîsi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 2, 2000, s. 161-182.

24. Sabâyî, *Sırât-ı Müstakîm* (XV. yüzyıl, 706 beyit):

Aslına sadık bir *Pend-nâme-i Attâr* tercümesidir. Dolayısıyla Attâr'ın *Pend-nâme*'sine uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Eser halka, İslamî temele dayanan ahlak ve adap kurallarının telkinini ve tasavvufî fikirleri aşlamayı gaye edinen didaktik muhtevadadır.

Kadir Atlansoy, "Sabâyî, Sırât-ı Müstakîm", Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, 1987.

25. Cemâlî, *Miftâhu'l-Ferec* (860/1456, 4954 beyit):

Dinî, tasavvufî ve ahlakî konularda küçük hikâyelerle bilgi ve öğütler veren bir eserdir. II. Mehmed'e sunulan mesnevînin sultana övgü bölümlerindeki nasihatler ve hikâyeler siyasetname karakterindedir. Bu bölümün ardından şiir ve aşka dair iki bölüm yer almış, "Âgâz-ı Nasâ'ih" başlığıyla 1168. beyitten itibaren çeşitli nasihatler verilmiştir. Bunlar; Tanrı'nın insanlara verdiği altı emanetin (baş, göz, kulak, dil, el, ayak) iyi yolda, hayırlı işler için kullanılması, dünya malına değer vermemek, açgözlülüğten sakınmak, nefsin isteklerine uymamak, istişareye önem vermek ve yalan, günahlardan kaçınma, gurur, hırs, kıskançlık, arkadaş seçimi, daima iyilik etmek, yaşlılara hürmet, kimsenin ayıbıyla uğraşmamak, edepli olmak, cömertlik, iftira etmemek, kalp kırmamak, sabırlı olmak, ana-babaya hürmet, ilim öğrenmek, kinci olmamak, ölenleri iyilikle anmak gibi ahlakî konularda çeşitli öğütlerdir. Mesnevîde "Matla'-i Kelâm başlığıyla 2066. beyitten itibaren insanların 10 kötü "şifat"ı verilir; (1) hasislik, (2) tûl-i emel, (3) kibir, (4) kusur aramak, (5) düşünmeden iş yapmak, (6) şarap içmek, (7) namaz ve orucu terk etmek, (8) hayâsızlık, (9) zina, (10) iki yüzlülük. Eserde öğütler, ayet ve hadislerin delaletiyle verilmektedir.

İ. Çetin Derdiyok(hzl.), *Cemâlî - Miftâhu'l-Ferec (Tenkitli Metin)*, Adana, 1998.

26. Saruhanlı Gülşenî, *Dil-Güşâ* (864/1460, 938 beyit):

Dinî ve tasavvufî bir nasihatnamedir. Mesnevîde öğütler, hikâyeler yoluyla verilmiştir. Dünyanın geçiciliği, "terk-i dünya"nın fazileti, kimsenin ayıbını araştırmama, iyilik etmenin önemi, adalet, kibir, öfke, işin sonunu düşünme, sır saklamak, az konuşmak, sureti bırakıp manaya önem vermek, fakr u fenâ anlayışı, açgözlülük ve ölümü hatırlamak gibi konular ele alınır.

Ebrahim Farzan, "Gülşen-i Saruhânî, Hayatı, Farsça Dîvânı ve Râz-nâmesi", Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1980.

Nuri Karasakaloğlu, "Dil-Güşâ, Giriş-Metin-İndeks", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 1998.

Elif Gülseven, "Gülşenî, Esrâr-nâme (Metin-İnceleme)", Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, 1999.

27. Şeyh Eşref bin Ahmed [Eşrefoğlu Rûmî] (ö. 874/1469–1470), *Fütüvvet-nâme* (XV. yüzyıl, 444 beyit):

Fütüvvetname türündeki mesnevîde; akıl ve nefis arasında münazara, kö-tülükten kaçıp iyiliğe yönelmek, dünyanın geçici olduğu, insanın her işinde ve sözünde edebe riayet etmesi, er kişi olmanın gerekleri, alçak gönüllülük, iki yüzlülük, ibadet, Kuran-ı Kerim'deki emirlere uymak, güzel ahlaka dair özellikler, nefse ve şeytana uymamak, şöhret ve mala itibar etmemek, kanaat, tarikat adabı ve şeriat hükümleri gibi konulara yer verilir.

Orhan Bilgin (haz.), *Şeyh Eşref b. Ahmed, Fütüvvet-Nâme*, İstanbul, 1992.

28. Şeyh Eşref bin Ahmed [Eşrefoğlu Rûmî] (ö. 874/1469–1470), *Nasihat-nâme* (XV. yüzyıl, 503 beyit):

Dinî emirlerin yerine getirilmesi, haramlardan sakınma, çocuk terbiyesi gibi konularda kaleme alınmış, dinî ve ahlakî bir nasihatnamedir.

Elif Pehlivan, "Şeyh Eşref b. Ahmed'in Nasihat-nâme Adlı Mesnevîsinin Edisyon Kitiği İle Çevirim Yazısı", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, 2000.

Şeyh Eşref bin Ahmed, *Nasihat-nâme*, Yapı Kredi Bankası Kütüphanesi, Nu: 133.

29. Tebrizli Ahmedî, Esrâr-nâme (884/1479, 1865 beyit):

Attâr'ın *Esrâr-nâme*'sinden tercüme denilmekle birlikte mesnevîde yer alan 39 hikâyenin yalnızca 3 tanesi Esrâr-nâme ile aynıdır. Temsilî hikâyelerle nasihat yoluna gidilen eser dinî, tasavvufî, didaktik mahiyettedir.

Gönül Ayan, *Tebrizli Ahmedî- Esrâr-Nâme (İnceleme-Metin)*, Ankara, 1996.

30. Ahmed Rıdvan, Mahzenü'l-Esrâr, (911–918/1505–1512 civarı, 2023 beyit):

Eser, II. Bayezid adına yazılmıştır. 20 "makâle" ve 20 hikâyeden oluşan eser, şair tarafından tamamıyla orijinal olduğu ifade edilse de, baştan sona Nizami'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ının birebir tercümesidir. "Makâle"lerde işlenen konular: (1) Âdem'in yaratılışı, (2) padişahların adil ve iyiliksever olmaları, (3) dünyanın insanları değiştirmesi ve vefasızlığı, (4) hükümdarların zulmü terk etmeleri, (5) insanın güçsüzlüğü, (6) varlıklardan ibret alma, (7) insanın eşref-i mahlukat olması, (8) yaratılışın yüceliği, (9) dünya işlerinden uzaklaşma, (10) kıyamet alametleri, (11) dünyanın özellikleri, (12) dünyayı terk etme, (13) dünya malına değer vermeme, (14) gafletten uyanmanın şartla-

rı, (15) insanların takva ile birbirinden üstün olması, (16) insanlığı uyarıcı öğütler, (17) gaflet ve gurura yergi, (18) dostluk, (19) ahirete hazırlık, (20) dünyanın vefasızlığı.

Hayrullah Acar, "Nizâmî-i Gencevî'nin Mahzenü'l-Esrâr Mesnevisine Osmanlı Sahasında Yazılmış Türkçe Nazîreler", Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi SBE, 2002.

31. Ahmed Rıdvan, *Rıdvâniyye* (914/1508–1509, 1743 beyit):

Dinî, ahlakî konulu mesnevîdir. Eserdeki öğütler; tövbe, padişahların adaletli olması, kulların padişaha karşı görevleri, bencillığın yergisi, edebi terk etmemek, günahları gözyaşıyla yıkamak, dünya nimetlerine düşkün olmamak, ecele boyun eğmek, dünya nimetlerinden uzaklaşmak, dört halifenin ahlakî özellikleri, velilerin kerametleri, bilginlere saygı göstermek, dört imam, nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mutmainne ve Tanrı aşkı konusundadır.

İsmail Ünver, "Ahmed-i Rıdvan", *TTK Belleten*, c. L, sy. 196, s. 73–125.

32. Şemsî, *Deh-Murg* (919/1513, 1138 beyit):

10 kuş (baykuş, karga, tûfî, kerkes, bülbül, hüdhüd, kırlaguç, tâvûs, keklik ve legleg) arasındaki münazaradan oluşan temsilî ve dinî-tasavvufî bir nasihatnamedir. Yavuz Sultan Selim döneminde kaleme alınmış mesnevîde, bazı meslek erbabına ve tarikat müntesiplerine dair eleştiriler dikkat çeken bir özelliktir.

Güven Kaya, *Derviş Şemseddin ve Deh-Murg Mesnevîsi, İnceleme, Tenkidli Metin ve Tıpkıbasım*, Harvard Üniversitesi, 1997.

Hasan Aksoy, *Derviş Şemseddin-Kuşların Münazarası-Deh Murg*, İstanbul, 1998.

Sıddık Karadüz, "Derviş Şemsî'nin Deh-Murg'unun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Mukayesesi", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 2000.

Mahmut Kaplan, *Deh Murg-ı Şemsî (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Manisa, 2003.

33. Fütûhî Hüseyin Çelebi, *Tuhfetü'l-Mecâlis* (932/1525 civarı, 2183 beyit):

15 bölümden oluşan dinî, ahlakî nasihatname türünde bir mesnevîdir. Eserde; ilim ve ilim sahibi olmanın önemi, cimriliğin zararları, kul hakkına riayet etmek, nefse kapılmamak, cahil meclislerinden uzak durmak, Allah'ın rızasını kazanabilmek için bütün yaratılmışlara iyi davranmak, kanaat, komşu hakkı, temizlik, yemek adabı, kibir, sabır, misafire ikram, iyilik yapmanın önemi, Muharrem ayının ve aşure gününün fazileti, dünyada kazanılan malın insana hiçbir yarar sağlamadığı, mahşer günü hiç kimsenin birbirine yardım edemediği, Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak dünyaya fazla bağlanmamak gibi konular hadisler ve hikâyelerle ele alınmaktadır.

Sema Ateş, "Fütûhî Hüseyin Çelebi'nin Tuhfetü'l-Mecâlis Mesnevisi Üzerinde Gramer İncelemesi (Metin-Gramer-Sözlük)", Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 1999.

34. Güvâhî, *Pend-nâme* (933/1526, 2133 beyit):

Genel ahlaka dair, hikâyelerle zenginleştirilmiş bir mesnevîdir. Eserin en büyük özelliği atasözleriyle örülü olmasıdır. 60 hikâye ve 450 atasözü ile millî kültürümüzü aksettiren önemli bir eserdir. Mesnevîdeki hayvan hikâyeleri dikkati çeken bir diğer yönüdür. Ele alınan konular; dürüstlük, ikiyüzlülükten uzak olmak, rüşvet yememek, kanaatkâr olmak, insanların haklarına riayet etmek, evlilik, çocuk eğitimi, dostluk, komşuluk, konuşma adabı, başkalarının kusurlarıyla uğraşmamak, davet edilmeden gitmemek, misafirperverlik, sadaka, sabır ve iyilikseverliğe dairdir.

Mehmet Hengirmen (haz.), *Güvâhî, Pend-Nâme (Öğütler ve Atasözleri)*, Ankara, 1983.

35. Hızrî (Amasyalı), *Âb-ı Hayât* (938/1531, 2318 beyit):

Dinî, ahlakî mahiyette bir nasihatnamedir. Mesnevîde; dünyanın faniliği, dünya malına mağrur olmanın yanlışlığı, hırsın kötülüğü, ilim ve ibadetin önemi, kibrin zararı, insanın değeri ve ibadet için yaratıldığı, nefsini yenen insanın melekten üstün, aksi takdirde hayvandan aşağı olacağı, beş duyuyu haram yollarda kullanmama, şükretme, ölüme ve ahirete hazırlık yapma öğütlenir. Ayrıca Allah'ın emirlerini tutmak, farzları yerine getirmek, Hz. Peygamber'in sünnetine uymak, yasakladıklarından kaçmak, ilim öğrenmeyi sevmek, nasihatlere kulak vermek, dedikodu dinlememek, günahkârlarla arkadaş olmamak, akli nefse galip kılmak, içkiden uzak durmak, şöhretten kaçınmak, gurura kapılmamak, kul hakkını gözetmek tavsiye edilir.

Maksut Belen, "Hızrî'nin Âb-ı Hayât Mesnevisi", Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi SBE, 1997.

36. İbrâhîm Gülşenî (ö. 1534), *Pend-nâme* (196 beyit):

Dinî muhtevalı bir nasihatnamedir. Dünyanın geçiciliği, kaza ve kadere razı olmak, dünya malına düşkün olmamak, ölüme hazırlanmak, Allah sevgisi, dünya ve ahiret dengesi, kötülüğe iyilikle karşılık vermek, çalışmanın gerekliliği, gönül ehli ile sohbet etmek, başa gelene sabretmek, verilen söze sadık olmak, başkalarının kusurlarını gizlemek, ibadeti cennete girmek veya cehennemden kurtulmak için değil Allah rızası ve sevgisi ile yapmak gibi konular ele alınmıştır.

Alim Yıldız, "İbrahim Gülşenî'nin 'Pendnâme'si", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sy. 16, s. 57-95.

37. Ârif, Ravzatü't-Tevhîd, (943/1536, 6143 beyit):

Dinî ve tasavvufî nasihatnamedir. Eserde; bâd-ı sabâ, bârân, çemen, jâle, lâle, benefşe, nergis, sünbül-i Hindî, zerrîn kadeh, reyhân, şeb-bûy, zanbak, gül, gonca, bülbül, tâvûs, tûtî, kumrî, bâz, kerkes, bûm, laklak, gurâb, hümâ ve mîr-i âşikân gibi çoğunluğunu çiçeklerin ve kuşların oluşturduğu yirmi beş kahramanın hikâyesi ve her hikâyenin ardından “Kelimât-ı İlâhiye” ve “Matla” başlıkları altında Ârif'in dinî, tasavvufî ve ahlakî mahiyetteki nasihatleri bulunmaktadır.

Kezban Gündüz, “Ârif'in Ravzatü't-Tevhîd Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)”, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2006.

38. Taşlıcalı Yahyâ, Gencîne-i Râz (947/1540, 3051 beyit):

Molla Câmî'nin *Sübhâtü'l-Ebrâr*'ına naziredir. Hikâyelerle zenginleştirilmiş, dinî-ahlakî muhtevalı bir mesnevîdir. Eser “makâle” başlığı altında 40 bölümden ve her bölümdeki “hikâyet”lerden oluşur. Nasihat telkin eden ve tamamen öğretici olan eserde; (1) aşkın mertebeleri, (2) namazın hakikat ve incelikleri, (3) gizli zikrin üstünlüğü, (4) taklidî namaz yerine hakikî namazın gerekliliği, (5) şeytan ve sahtekâr dervişin sapıklığa düşürmesi, (6) tevazu ve kibir, (7) yüce marifete rağbet edenin üstün oluşu, (8) bilgi ile gururlanmanın gereksizliği, (9) insanın üstünlüğü ve iyi amel, (10) insanın marifet ve az bir sanatla zafere ulaştığı, (11) uzletin güzel bir haslet oluşu, (12) rızık az veya çok, sahibine ulaşacağı, (13) kanaat etmenin lüzumu, (14) sabır, (15) fakirlerin özellikleri, (16) iman eden kâmil insanın saygıya layık olduğu, (17) dostların gönlünü kırmaktan sakınma, (18) velilere ve peygamberlerin mağfiretine sığınma; mal, mülk, makam peşinde koşmanın idrak aynasının pası olduğu, (19) mal, mülk hastalığına kapılanın korkudan uzak olmayacağı, (20) pehlivanların şerefli özellikleri, (21) salihlerin vücutları ve Hak'tan sapan abidden uzak durmak gerektiği, (22) takva ehli, (23) adaletli olmak gerektiği, (24) günahkâr zalimler, (25) şehitliğin saadeti, (26) salih ve sadık kişiler, (27) zarar veren Rafizî'nin cesareti, (28) “Suçlular simalarından belli olur” sözü, (29) rüşvetin devleti yıkacağı, (30) dünyaya fazla ehemmiyet vermemek gerektiği, (31) cömertliğin salih kişilerin alameti olduğu, (32) içki içenin lanetlenmesi, (33) geçici, dünyevî aşka kapılanların akıbetleri, (34) sükût etmenin faydaları, (35) fasih konuşan ediplerin izzetle anılacağı, (36) Kâbe ziyaretinin ümmet için rahmet olduğu, (37) iyilik yapan, tatlı dilli olanların hoşgörülü oldukları, (38) salih kişilerin cennete, salih olmayanların cehennemde gideceği, (39) bazı günahkâr müminlerin cehennemde azap çekecekleri, (40) iman ehlinin cenneti mekân edinecekleri konuları işlenmiştir.

Ramazan Sarıççek, “Yahyâ Bey-Gencîne-i Râz”, Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, 1991.

Bekir Çınar, “Taşlıcalı Yahyâ, Gencîne-i Râz (İnceleme-Metin)”, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE, 1995.

39. Za'îfî Pîr Mehmed bin Evrenos bin Nureddin, *Bostân-ı Nasâyih* (950/1543, 1570 beyit):

Feridüddin-i Attâr'ın *Pend-Nâme*'sinden tercümedir. Dinî ve ahlakî mahiyettedir. Mesnevîde "hikmet" ve "pend" başlıkları altında ele alınan konular şunlardır: Kimseyi incitmemek; az konuşmak; yalan, kıskançlık, gıybet ve haramdan sakınmak, sultanların adil olması; ilme değer vermek; dünyaya aldanmamak; ahirete hazırlanmak; dervişlerin özellikleri; cimrilik; iyilere kötülük, kötülere iyilik etmemek; kötülerin özellikleri; şükürün fazileti; nefis ve şeytanla cihat; beylerin dostluğuna güvenmemek; kimsenin ayıbını yüzüne vurmamak; daima dürüst olmak; misafire hürmet etmek; kanaatin gereği; şeytanın sıfatları; kibirden kaçınmak; belalara sabretmek; akrabalık ilişkilerine önem vermek; gerçek erlerin özellikleri; yapılan iyiliği başa vurmamak; ilimle amel etmek; sır saklamak; düşmanlara karşı tedbirli olmak; öfkeye hâkim olmak; kötülerle dost olmamak; öğütlere kulak vermek.

Abdulkahim Koçin, "Za'îfî ve Bustân-ı Nasâyih'ı (İnceleme-Tenkitledi Metin)", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, 1991.

Ümit Tokatlı (haz.), *Pîr Mehmed b. Evrenos b. Nûreddin Za'îfî, Bostân-ı Nasâyih*, Kayseri, 1996.

Abdulkahim Koçin, "Feridüddin Attâr'ın *Pendnâme*'sinin Türk Edebiyatına Etkisi ve Za'îfî'nin Bustân-ı Nasâyih'ı İle Karşılaştırılması", *Bilig*, Yaz 1999, sy. 10, s. 93-102.

40. Za'îfî Pîr Mehmed bin Evrenos bin Nureddin, *Bâğ-ı Behişt* (956/1549, 5040 beyit):

Sa'dî'nin *Bostân* adlı eserinin tercümesidir. Mesnevi 10 "bâb" dan meydana gelir. Bu "bâb"ların konuları; (1) adalet, (2) ihsan, (3) aşk, (4) alçak gönüllülük, (5) rıza, (6) kanaat, (7) terbiye, (8) şükür, (9) tövbe ve (10) münacattır.

Mehmet Emin İnan, "XVI. Asır Şairlerinden Za'îfî ve Bâğ-ı Behişt Mesnevîsi", Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE, 1998.

41. Taşlıcalı Yahyâ, *Kitâb-ı Usûl* (1551'den önce, 3237 beyit):

Hikemî ve didaktik bir mesnevîdir. 12 "makâm" ve 7 "şu'be"den müteşekkildir. Eserde yüzden fazla hikâye ve temsil yer alır. "Makâm"larda (1) Keykubâd'ın oğluna vasiyeti, (2) zalim yöneticilerin akabeti, (3) uzletin fazileti, (4) velilerin özellikleri, (5) doğruluğun önemi, (6) konuşma adabı, (7) hikmet, (8) askerlerin cesareti, (9) âşıkların hâlleri, (10) evlenmenin gereği, (11) erkeklerin eşlerini yabancıardan sakınması, (12) kötülerin hileleri; "şu'be"lerde (1) musiki ile uğraşanlar, (2) Rafizîlerin fesadı, (3) gemi yolculuğunun tehlikesi, (4) köle ve cariye seçerken dikkat edilecek hususlar, (5) yedi çeşit insan, (6) kötü insanların ahmaklığı ve (7) ölümden kurtuluşun olmadığı konuları işlenir.

Mehmet Akif Alkaya, "Taşlıcalı Yahyâ-Kitâb-ı Usûl", Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, 1996.

42. Taşlıcalı Yahyâ, *Gülşen-i Envâr* (1551, 2914 beyit):

Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ına naziredir. Ancak tertip ve ele alınan konular yönünden *Mahzenü'l-Esrâr* ile hiçbir ortak yön bulmayan mesnevî "fasl"lardan oluşmaktadır. Sultanların özellikleri, nefse uymanın kötülüğü, dünya sevgisinin ahiret meşakkatine sebep olduğu, kanaatin fazileti, salih rüyalar, dört kısım veli, dört unsurun karşılığı olan 4 halife ve evliyanın 7 mertebesi gibi konular dinî ahlakî öğütlerle ve hikâyelerle işlenir.

Bekir Kayabaşı, "Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Gülşen-i Envar (İnceleme-Metin)", Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, 1991.

İbrahim Doğanıyığıt, "Yahyâ Bey (Taşlıcalı), Gülşen-i Envâr", Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE, 1992.

43. Behiştî (Vizeli Ramazan), *Heşt Behişt* (964/1556, 1124 beyit):

Dinî ve tasavvufî muhtevalı bir nasihatnamedir. Adına uygun olarak 8 bölümden oluşur. Bu bölümlerde; (1) ihlâs, (2) edep, (3) cömertlik, (4) dünya hayatına önem vermemek, (5) sabır, (6) ölümden sonra dirilmek, (7) dünyevî isteklerden el çekmek ve (8) peygamber sevgisi konuları ele alınır.

Emine Yeniterzi, *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, İstanbul, 2001.

44. Emre, *Terceme-i Pend-Nâme-i Attâr* (964/1556, 957 beyit):

Feridüddîn-i Attâr'ın *Pend-Nâme*'sinden tercümedir. Nefs-i emmâreyi kınamak ve doğruluk, gıybet ve sukutun faydaları, salih amel, hükümdarların huyları, büyüklük ve güzel ahlak, sakınılması gereken sıfatlar, mutlu insanların özellikleri, afiyet için gereken hususlar, dünyanın tehlikeleri, alçak gönüllülük, bedbahtlığın alametleri, riyazet, Cenab-ı Hakk'ı zikretmek, insanın kendisini beğenmesinin afeti, ahmaklığın işareti, beladan kurtuluşun yolları, kötü ahlak, talihsizlik, düşmanı küçük görmemek, inatçılık, olgunluğun açıklanması, ömrü uzatan ve kısaltan şeyler, itibarı artıran hasletler, kalp temizliği, öfkeyi yenmek, dostlarda olması gereken özellikler, insanlara hizmet, misafire hürmet, kanaat, şeytanî fiiller, cennet ehlinin alameti, sadakanın fazileti ve zalimlerin hâli gibi Attâr'ın eserindeki konular ele alınır.

Azmi Bilgin, *Türk Edebiyatında Nasihatnâme ve Emre'nin Tercüme-i Pendnâme-i Attâr'ı*, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 1994, sy. 93, s. 197-208.

Azmi Bilgin (haz.), *Emre, Terceme-i Pendnâme-i Attâr*, İstanbul, 1998.

45. Edirneli Nazmî, *Pend-nâme* (967/1559, 3000 beyit):

Feridüddîn-i Attâr'ın *Pend-nâme*'sinden tercümedir. Dinî, tasavvufî ve ahlakî muhtevalı, nasihatname türünde bir mesnevîdir. Eserde nefis-i emmâre,

şükür, halis amel, sultanların davranışları, büyüklük alametleri, sakınılması gereken tehlikeler, talihli olmanın işaretleri, sağlıklı olmak için dikkat edilecek hususlar, alçak gönüllülük, talihsizlik, nefsin terbiyesi, fakr, ikiyüzlülük, kibir, ahmaklık, dünyaya değer vermemek, akıllı insanların özellikleri, Allah'ı zikretmenin fazileti, rintlik, kötü duruma düşmemek için dikkat edilmesi gereken hususlar, öfkeye hâkim olmak, bekası olmayan şeyler, konuşma adabı, iyi bir ömre sahip olmak için dikkat edilmesi gerekenler, düşmanın sıfatları, ömrü uzatan ve azaltan nesnelere, yalanın zararları, insanın itibarını artıran hasletler, marifet, haramlardan sakınmak, takva, misafire hürmet, fasıklık, eşkiyalık, şeytanın sıfatları, nifak ehli, takva ehli, cennet ehli, sadaka vermenin fazileti, sabrın faydası, dostluk, fakirlik ve gaffet gibi konular ele alınır.

Kudret Altun (haz.), *Pend-nâme-i Nazmî (Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr) İnceleme-Metin-Sözlük*, Kayseri, 2004.

46. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Tuhfetü'l-Uşşâk* (969/1562, 3029 beyit):

Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*, Husrev-i Dihlevî'nin *Matla'u'l-Envâr* ve Molla Câmî'nin *Tuhfetü'l-Ahrâr*'ına naziredir. Adı geçen eserler gibi 20 makaleden oluşur. Aşk ahlakına dair mesnevîde; hakikî aşk, mecazî aşk, Allah'ın bağışlayıcılığı, aşkın müşkülleri, aşkın iradî değil zarurî olduğu, aşk menzillerini aşmak isteyen bir mürşide bağlanması, hakikî aşka ulaşmak için dikkat edilmesi gereken hususlar, aşkın ağladıkça aşkının artacağı, maşukun âşığın hâlinde haberdar oluşu, aşkın gerekleri, âşıkta kanaatin yokluğu, âşığın sabretmesinin gereği, âşıkların duasının kabulü, maşukun âşığa iltifatı, âşıkla maşukun vücudunun bir olduğu, âşığın maşuka tâbi olduğu, ayrılık derdi, hasetçilerin ayıplanması, kavuşma sevinci ve aşkın son bulması konuları işlenir.

İ. Hakkı Aksoyak, "Gelibolulu Mustafa Âlî ve *Tuhfetü'l-Uşşâk Mesnevîsi*", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, 1995.

47. Şemseddin-i Sivasî, *İrşâdü'l-Avâm* (974/1566, 255 beyit):

Bazı nüshalarda "*Nasihat-nâme-i Şemseddin-i Sivâsî*" adıyla kayıtlı olan mesnevî, XVI. yüzyılda Anadolu'da sürdürülen yoğun Safevî/Şîî propagandasına karşı kaleme alınmıştır. Dinî, tasavvufî ve ahlakî mahiyette bir nasihatnamedir. Eserde sahte şeyhler, sapık tarikatlar, yanlış inançlar ve cehalet eleştirilir. Sünnî görüşler, sahabenin ahlakı hakkında bilgi verilir.

Hüseyin Akkaya, "Şemseddin Sivasî'nin *İrşâdü'l-Avâm* İsimli Mesnevîsi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, c. VII/2, s. 1-30.

48. Bursalı Rahmî, *Gül-i Sad Berg* (974/1567, 1550 beyit):

Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ına naziredir. Dinî ve ahlakî muhtevadadır. 7 "ravza" ve 7 hikâyeden oluşur. "Ravza"ların konuları; (1) Hz. Peygamber'in

miraç mucizesi, (2) söz ve kalemin önemi, (3) insan tabiatının Allah'ın zatının aynası olduğu, (4) dünya ile ilgili her şeyden el çekerek himmet ehli bir kimseden himmet isteyen âşığın gönlünden perdenin kalkması, (5) sultanların adaletli olması ve dünya malına güvenmemek gerektiği, (6) aşk ve âşığın hâlleri, (7) sonbahar şeklindedir. Eserin sonunda "mev'ize" başlığıyla şu nasihatler yer alır: Güler yüzlü olmak, herkese tatlı dille hitap etmek, bilgisizlerle konuşmamak, keder ehli ile görüşmeyip safa ehline yakın olmak, insanlara tevazu ile yaklaşp fakir, düştün ve yetimlere yardım etmek ve bencillikten vazgeçmenin gerekliliği.

Gülgün Erişen, "Bursalı Rahmî ve Gül-i Sad-Berg'i", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, 1990.

49. Şemseddin-i Sivasî, *İbret-Nümâ* (984/1576, 4890 beyit):

Ferîdüddîn-i Attâr'ın *İlâhî-nâme* adlı eserinden seçilen 100 hikâyenin serbest tercümesidir. Hikâyelerin sonlarında çıkarılan derslere dair "ibret"ler bulunmaktadır. Eser, *İlâhî-nâme* gibi, bir çerçeve hikâyeden oluşmaktadır. Çerçeve hikâye 6 "makâle"de anlatılır. Bu hikâyeye göre bir bilge padişahın altı oğlu vardır. Padişah yaşlanmıştır ve tahtı oğullarından en layık olanına bırakıp kalan ömrünü ibadetle geçirmek ister. Oğullarını teker teker çağırıp dünyadaki maksatlarını sorar. Birinci oğlu "periler şahının kızıyla evlenmek", ikincisi "sihirde usta olmak", üçüncüsü "Cem'in kadehini elde etmek", dördüncüsü "âb-ı hayâta ulaşmak", beşincisi "Hz. Süleyman'ın yüzüğünü bulmak", altıncısı "kimya öğrenmek" istediğini söyler. Padişah, oğullarına isteklerinin geçiciliğine dair hikâyeler anlatır. Hikâyelerin genelindeki ana fikir; hesapsız servete, sınırsız iktidara, olağanüstü güçlere sahip olursa da ölümden kaçılmayacağı, bu dünya yerine öbür âlemin imarına çalışılması gerektiğidir.

Burhan Enginoğlu, "Şemseddin Sivasî'nin İbret-nümâ Mesnevîsi (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)", Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 1997.

Erol Çöm, "XVI. Yüzyıl Ahlakî Mesnevîleri ve Şemseddin-i Sivasî'nin İbret-nümâ Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)", Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2007.

50. Şemseddin-i Sivasî, *Gülşen-Âbâd* (986/1578, 557 beyit):

Bir başka adı *Bahârü's-Süfiyye* olan mesnevî, müritlere sülûk yolu ile hakikate ulaşma yolunda öğütler veren tasavvufî muhtevada bir nasihatname-dir. 10 çiçeğin (gül, çiğdem, sünbül, zerrîn-kadeh, benefşe, lâle, sûsen, zambak, nilûfer, nergis) münazarası şeklindedir.

Hasan Aksoy, *Şemseddin Sivasî, Gülşen-Âbâd (İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul, 1990.

51. Cinânî, Riyâzî'l-Cinân (986/1579, 3334 beyit):

Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ına naziredir. 20 "ravza" dan oluşur. Her ravzanın sonunda, "dâstân" başlığı altında konuya uygun bir hikâye anlatılır. Mesnevîdeki ravzaların konuları: (1) sultanlara öğüt, (2) vezirlere öğüt, (3) devlet adamlarında olması gereken özellikler, (4) kadınlara öğüt, (5) dünya malına önem vermemek, (6) öfke ve düşmanlığı terk etmek, (7) sabırlı olmak, (8) cömertlik, (9) dostluk ve sohbet adabı, (10) tevekkül, (11) uzlet, (12) aç gözlülüğün kötülüğü ve kanaatin üstünlüğü, (13) kavgayı terk edip cahillerle dost ya da düşman olmamak, (14) verilen söze sadık olmak, (15) gıybet ve iftiranın kötülüğü, (16) haramlardan sakınmak, (17) konuşma adabı, (18) salih insanların meziyetleri ve bu kişileri sevmenin fazileti, (19) ilmin önemi ve (20) aşkın değeri tarzındadır. Mesnevînin ilk bölümleri siyasetname, devamı ise dinî, ahlakî nasihatname muhtevasındadır.

Mahmut Şarlı, "Cinânî'nin Riyâzî'l-Cinân'ı (İnceleme)", Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE, 1994.

52. Âzerî İbrâhîm Çelebi, Nakş-ı Hayâl (987/1579, 3155 beyit):

Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ına naziredir. 26 "makâle" den oluşur. İlk 6 makale; münâcât, tevhid, na't, hasb-i hâl, sebab-i te'lif, II. Selim'e methiye gibi klasik mesnevî tertibinde yer alan konulara ayrılmıştır. Kalan 20 makalede; (7) tefekkür, (8) tevekkül ve kanaat, (9) uzlet, (10) sabır, (11) aşk, (12) ilim tahsili, (13) kibir, (14) cömertlik, (15) dünya malına düşkünlük, (16) konuşma adabı, (17) Cenab-ı Hakk'ın her işte fâil-i mutlak olduğu, (18) adalet, (19) doğruluğun fazileti ve yalan söylemenin kötülüğü, (20) nefsinin isteklerine uyanlar ve onları bilgi ve Allah yoluna yönelten mürşitler, (21) şükürün nimeti artıracığı, (22) çok yemenin zararları, (23) çok uyumanın zararları, (24) dünyevî istekler için çalışırken ibadeti ihmal etmenin yanlışlığı, (25) tembelliği tevekkül zanneden cahillerin durumu ve (26) dünyaya aldananların pişmanlığı konu edilir.

Remzi Baykaldı, "Âzerî İbrâhîm Çelebi ve Nakş-ı Hayâl Mesnevisi (İnceleme-Metin)", Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE, 1994.

53. Pîr Mehmed Azmî (ö. 990/1582), Pend-nâme (XVI. yüzyıl, 49 beyit):

Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Pend-nâme*'sinin bir bölümünün tercümesidir. Genel ahlak yanında sağlık, temizlik, ibadet, görgü kuralları gibi günlük hayata dair öğütlerin yer aldığı; halk tarafından beğenilmiş, çok sayıda nüshaları olan küçük bir mesnevîdir.

Adem Ceyhan, "Âlim ve Şair Bir Osmanlı Müderrisi: Pîr Mehmed Azmî Bey ve Eserleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 1999, sy. 1, s. 243-286.

Adem Ceyhan, *XVI. Asır Osmanlı Âlimlerinden Azmî Pîr Mehmed Bey ve Divânı*, Manisa, 2006.

54. Defterdâr-zâde Cemâlî (ö. 991/1583), *Risâle-i Durûb-ı Emsâl* (XVI. yüzyıl, 383 beyit):

Güvâhî'nin *Pend-nâme*'sine benzeyen, atasözleriyle bezenmiş bir nasihat-namedir. İkiyüzlülük, sultanlardan uzak durmak, kanaat, kötülerin şerrinden sakınmak, düşmanlara karşı tedbirli olmak, münafıkların davranışlarına sabretmek, akrabaları ziyaret, az yemek, yemekte az konuşmak, komşuluk ilişkileri, kötü insanlardan uzak durmak, misafire hürmet, fakirlere yardım etmek, mazlumları kollamak, tevazu, haramlardan sakınmak, tembelik, hayâ, nasihatlere uymak, edepli olmak, istişare etmek, kibir-tevazu, zulüm, açgözlülük, cömertlik, sabır, düşmanlık-dostluk, konuşma adabı ve uzlet gibi konular ele alınır.

Cemâlî, *Risâle-i Durûb-ı Emsâl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Böl. Nu. 593, yk. 50b-62a; Üniversite Kütüphanesi, T.Y. Nu: 1700.

55. Şemseddin-i Sivasî, Heşt Behişt (992/1584, 2882 beyit):

Dinî, ahlakî muhtevada nasihatler içeren eser 4 "makam"a, her makam da 2 "ravza"ya ayrılmıştır. Bu "makam"lar ve "ravza"lar; (1) adil emirler(adalet ve zulüm), (2) ilmiyle âmil âlimler (ilim ve cehalet), (3) cömert zenginler (cömertlik ve cimrilik) ve (4) fakirler (manevî zenginlik ve manevî yoksulluk)le ilgilidir.

Nermin Buluz, "Şemseddin Sivasî'nin Heşt-Bihişt Mesnevisi (İnceleme-Karşılaştırma Metin)", Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 1997.

56. Şemseddin-i Sivasî, Mir'âtü'l-Ahlak ve Mirkâtü'l-Eşvâk (996/1588, 4520 beyit):

Dinî ve tasavvufî mahiyette bir nasihatnamedir. Ahlak-ı hamîde (güzel ahlak); (1) ölümü hatırlama, (2) kanaat, (3) tövbe, (4) tevazu, (5) rızâ, (6) ihlâs, (7) şüktür, (8) cömertlik, (9) muhabbet ve (10) nefis muhasebesi konularında 10 "bâb"; ahlak-ı zemîme (kötü ahlak) de; (1) tül-i emel, (2) hırs, (3) şehvet, (4) kibir, (5) haset, (6) riya, (7) küfrân-ı nimet, (8) cimrilik, (9) Hak düşmanlığı ve (10) ihmal mevzularında 10 "fasıl" da ele alınır. Birbirinin zıddı olan huylar arka arkaya verilerek karşılaştırma yapılır. Mesnevîde peygamber kıssalarına, evliya menkıbelerine ve din büyüklerinin hikâyelerine başvurulmuş, konular ayet ve hadislerle desteklenmiştir.

Ömer Aldanmaz, "Şemseddin Sivasî'nin Mir'âtü'l-Ahlak ve Mirkâtü'l-Eşvâk Adlı Mesnevisi (İnceleme-Tenkitli Metin)", Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 2001.

Birgül Toker, "Şemseddin-i Sivasî'nin Mir'âtü'l-Ahlak Adlı Mesnevisinin Tenkidli Metni ve İncelenmesi", Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2003.

Birgül Toker, "Şemseddin-i Sivasî ve Mir'âtü'l-Ahlak Adlı Mesnevisi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2004, sy. 15, s. 433-456.

57. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Riyâzî's-Sâlikîn* (998/1590, 2834 beyit):

Dinî, tasavvufî, didaktik bir mesnevîdir. 3 “ravza”dan müteşekkildir; her ravza 10 “devha”ya ayrılmıştır. Birinci ravza, “tarîk-i ahyâr”ı anlatır; (1) salât, (2) savm, (3) zekât, (4) tilâvet-i Kuran, (5) hac, (6) cihâd, (7) tasadduk, (8) tehlîl, (9) ihyâ-yı leyâl ve (10) hıfz-ı lisan konuları ele alınır. İkinci ravza, “tarîk-i ebrâr”a ayrılmış; (1) kalb, (2) keyfiyyet-i sülûk, (3) tebdîl-i ahlak, (4) tezkiye-i nefis, (5) tasfiye-i kalb, (6) tahliye-i rûh, (7) riyâzet, (8) mücâhede, (9) müşâhede ve (10) mahabbet-i İlâhiyye başlıklı devhalara yer verilmiştir. Üçüncü ravzada ise “tarîk-i şuttâr”; (1) tevbe, (2) zühd, (3) tevekkül, (4) kanâat, (5) uzlet, (6) mülâzemet-i zıkr, (7) teveccüh, (8) sabr, (9) murâkabe ve (10) rızâ başlıkları altında işlenmiştir. Mesnevî, tarikat müntesiplerine öğütler mahiyetinde bir eserdir.

Mehmet Arslan ve İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Âlî – Riyâzî's-Sâlikîn*, Sivas, 1998.

58. Hüseyin bin Ahmed Sirozî, *Câmi'ü'n-Nasâyh* (1000/1591 civarı, yaklaşık 8250 beyit):

Hacim ve muhteva yönüyle *Muhammediye* tarzındaki eser; dinî, tasavvufî ve ahlakî mahiyette bir nasihatnamedir. Mesnevî “fasl”lardan oluşmaktadır. Bazı “fasl”ların sonunda “Kaside vü Nasihat” başlığı altında, kaside nazım şeklinde manzumeler bulunmaktadır. Yasin Suresi’nin fazileti, sebeb-i nüzulü, kalp, gökler, melekler, dört unsur, dünyanın yaratılışı, Allah’ın birliği, cennet ve cehennem, kıyamet günü, aşk, şeyh-i kâmilin ve müridin özellikleri, Hz. Peygamber’in mevlidi, mucizeleri, vefatı, ahlak-ı hamîde ve ahlak-ı zemîme gibi konulara yer verilen mesnevîde Hz. Peygamber, dört halife, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve bazı İslam büyüklerine dair hikâyeler anlatılır.

Hüseyin bin Ahmed Sirozî, *Câmi'ü'n-Nasâyh*, Süleymaniye Kütüphanesi Serez Bölümü, Nu: 1744; Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Nu: 1604; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY, Nu: 567.

59. Emîrî, *Gülşen-i Ebrâr* (1001/1592 ?, 1032 beyit):

Dinî ve tasavvufî nasihatnamedir. Eserde Farsça başlıklar altında bazı ayet ve hadislerin izahı ile nefsin mahiyeti, nefis-i emmâre, kendini beğenmişlik, iki yüzlülük, bilginlerin durumu, cimrilik, tûl-i emel; aşk, akıl, ruh ve kalbin özellikleri küçük hikâyelerle verilmektedir.

Erol Çöm, “Emîrî’nin Gülşen-i Ebrâr ve Mir’atü'l-Ebrâr Mesnevîleri (İnceleme-Metin)”, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2001.

60. Cinânî, *Cilâu'l-Kutûb* (1003/1594, 3316 beyit):

Genel ahlaka dair; Taşlıcalı Yahyâ’nın *Kitâb-ı Usûl*’ine nazire olarak kaleme alınmış bir eserdir. Eser klasik mesnevî bölümlerinden sonra, 20 “ıkd” hâ-

linde düzenlenmiştir. Her “ıkd” da önce nasihat, sonra konuya uygun bir hikâye, en sonda da “sâkî-nâme-i meclis” başlığıyla üç dört beyit yer almaktadır. Mesnevîde (1) sultanlara nasihat, (2) vezirlere öğüt, (3) hükümdarın hizmetinde olanların nitelikleri, (4) zenginlerin cimriliği, (5) kanaatin fazileti, (6) cömertlik, (7) yalamanın kötülüğü ve doğru sözlü olmanın faydaları, (8) hilmin övgüsü ve öfkenin zararı, (9) sabır ve tahammül, (10) kardeşlik ve yardımlaşma, (11) verilen sözlere bağlılık, (12) yüksek binalar yapmanın gereksizliği, (13) şarap içmenin haram oluşu, (14) kadın düşkünlüğünün tenkidi, (15) erkeklerin erkeklerle ilişkilerinin zemmi, (16) namazı terk etmenin kötü sonuçları, (17) haram kazancın kötülüğü ve helal kazancın önemi, (18) çok konuşmanın zararı ve diline sahip olmanın fazileti, (19) ilmin önemi ve (20) aşk konusu ele alınır.

Mustafa Özkan, *Cinâni-Cilâu'l-Kulûb(Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul, 1990.

61. (Müellif ?), *Fütûh-nâme* (XVI. veya XVII. yüzyıl, yaklaşık 650 beyit):

Müellifi ve yazıldığı tarih tespit edilemeyen mesnevî fütüvvetname türündedir. Dinî ve tasavvufî mahiyette kırk “makam”dan oluşur. Bu “makam”lar; tövbe, inâbet (günahlara tövbe edip Hak yoluna dönme, bir mürşide bağlanma), teslim (kendini Allah’ın kaderine bırakma), ilim, hilm (yumuşaklık), edep (nefsi kötülüklerden temizleme), tevazu, irâde, tevekkül, mücâhede (nefsi yenmeye çalışma), ibâdet, terk-i dünya, şükür, sükût, sabır, nefse muhâlefet, muvâfakat, rızâ, himmet, sehâvet (cömertlik), zühd (nefsin isteklerinden uzaklaşma), verâ (haramdan kaçma), takvâ, ihlâs, sıdk, havf, recâ, fenâ, bekâ, tecrîd (her şeyden el çekip Allah’a yönelme), tefrîd (dünyadan geçip Allah ile meşgul olma), marifet, muhabbet, vahdet, kurbet (Allah’a yakınlık), üns, hüzn ve'l-hatar ve müşâhede (ilâhî âlemi görme) konularındadır.

Fütûh-nâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Nu: 3799. Nuran Altuner, “Manzum Bir Fütûhnâme”, *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1999, Kırşehir)*, Ankara, 1999, s. 23-37.

62. İmam Adlî Hasan Efendi, *Tergîbât* (1022/1613, 1723 beyit):

Dinî ve ahlakî nasihatnamedir. 10 bölümden oluşur. Bu bölümlerde (1) ke-lime-i tevhid, (2) tövbe, (3) sabır, (4) tevekkül, (5) fakr, (6) kanaat, (7) kaza ve kader, (8) öfkeyi yenmek, (9) cömertlik ve (10) ihlâsın fazileti ele alınır.

Aynül Karaca Özbekoğlu, “Adlî Hasan Efendi’nin Tergîbât Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)”, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2001.

63. Nev’î-zâde Atâî, *Nefhatü'l-Ezhâr* (1034/1625, 3171 beyit):

Nizâmî’nin *Mahzenü'l-Esrâr*’ı örnek alınarak yazılmış mesnevî, yirmi “nef-

ha” ve her “nefha”nın sonunda yer alan yirmi hikâyeden oluşur. Tasavvufî ve didaktik mahiyetteki eserdeki konular; (1) Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olan sultanlar, (2) aşk ve muhabbet, (3) güzel söz ve şiir, (4) mahlûkat ve Allah’ın hikmeti, (5) Anadoluhisarı ve çevresinin güzellikleri, (6) nefis terbiyesi ve müşşidın önemi, (7) velilere itikadın gereği, (8) gurura kapılan zahitlerin eleştirisi, (9) cömertlik, (10) maskaralık, (11) dili uzun olanlar ve başkalarını kınayanlar, (12) akıllı geçinenler, (13) nefse hâkim olmak, (14) süslü ama boş konuşanlar, (15) nefesine uyup şehvetine düşkün olanlar, (16) İlahî aşk ve mahubların güzellikleri, (17) nefis-i habise uyan ve sapık cinsel eğilimleri alışkanlık hâline getirenler, (18) nefse tabi olmanın ve şehvetin kötülüğü, (19) haram mala el uzatmanın kötülüğü ve (20) içkinin esiri olanlar hakkındadır.

Muhammet Kuzubaş, “Nev’izâde Atâî’nin Nefhatü’l-Ezhâr Adlı Mesnevisinin Metin, Biçim ve İçerik Bakımından İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2003.

64. Nev’î-zâde Atâî, *Sohbetü’l-Ebkâr* (1035/1625–1626, 3530 beyit):

Molla Câmî’nin *Sübhâtü’l-Ebrâr*’ına naziredir. Kırk “sohbet” ve her biri bir sohbeti takip eden 40 “dâstân”dan oluşur. Mesnevîdeki konular; (1) aşkın önemi, (2) ibadetin hikmeti, (3) ilim ve irfanın değeri, (4) alçak gönüllülük, (5) insanın ilim öğrenerek kötülükten uzaklaşması, (6) tembellik, (7) ölüm ve ruh, (8) gençlere kötü niyetle yaklaşanlara öğütler, (9) akli kullanma, (10) bahtın önemi, (11) rüşvetin zararları, (12) adalet, (13) insanları değerlendirmede zekâ ve basiretin önemi, (14) fazilet ve himmet, (15) cömertlik, (16) gerçek sevgi ve sadakat, (17) yalancılık, (18) güzel konuşmanın tesiri, (19) aklın önemi, (20) yardımlaşma, (21) kadınlara düşkünlük, (22) içkinin zararları, (23) açgözlülük, kıskançlık ve cimrilik, (24) sabır, (25) zina, (26) güler yüzlü olmak, (27) kabalık, (28) insanın diline hâkim olması, (29) cömertliğin fazileti, (30) nefsin terbiyesi, (31) samimiyet, (32) güvenilir olmak, (33) kahramanlık, (34) şiir ve şairlik, (35) kazaya rıza, (36) edep, (37) söze sadık olma, (38) doğruluk ve hırsızlık, (39) hafifmeşrep delikanlılara nasihat ve (40) ihtiyar, düzenbaz kadınlara karşı dikkatli olmak hakkındadır.

Muhammet Yelten (haz.), *Nev’izâde Atâî, Sohbetü’l-Ebkâr*, İstanbul, 1999.

65. Emîrî, *Mir’âtü’l-Ebrâr* (1045/1635 ?, 1374 beyit):

10 “bâb” ve her “bâb”da 5 “hikâyet”ten oluşur. Mesnevî, bazı kaynaklarda Sa’dî’nin *Bostân*’ının tercümesi olarak tanıtılır, ancak bu bilgi doğru değildir. Eserdeki konular; (1) aşk ve âşığın özellikleri, (2) sohbet ve sohbet adabı, (3) kendini beğenmişlik, (4) izzet sahibi olma, (5) iyilik etmenin fazileti, (6) kötülerin akbeti, (7) kanaat, (8) Allah’ın rızasını kazanma yolları, (9) Hak yolunda yürüme ve (10) kalbi dünyevî isteklerden temizleme hakkındadır.

Erol Çöm, "Emîrî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Mir'âtü'l-Ebrâr Mesnevîleri (İnceleme-Metin)", Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2001.

66. Beykozlu Mehmed Dâî, *Nevhatü'l-Uşşâk* (1062/1652, 2300 beyit):

Müellifi tarafından sergüzeştname, hasb-i hâl ve nasihatname olarak nitelendirilen eserde; mecazî aşk, dünyanın faniliği, ölüm, nefesine uyma ve kuğun zararları üzerine nasihatler vardır.

Beykozlu Mehmed Dâî, *Nevhatü'l-Uşşâk*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Manzum Nu: 983.

67. Füzûnî (Enderunlu Mehmed), *Gül-i Sad Berg* (ö. 1068/1657, 167 beyit):

Pendname türünde küçük bir mesnevîdir. *Kelîle ve Dimne*'de ve Mevlâna'nın *Mesnevi*'sinde anlatılan; bir adamın yakaladığı kuşun, kendisini serbest bırakması karşılığında verdiği üç öğüde dair hikâye konu edilir.

İ. Çetin Derdiyok, "Füzûnî, ve Gül-i Sad Berg'i", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005, c. XIV, sy. 1, s. 181-199.

68. Şeyhülislâm Karaçelebi-zâde Abdülazîz, *Gülşen-i Niyâz* (1068/1658, 1855 beyit):

Sergüzeştname türünde bir eserdir. Abdülazîz Efendi, bu eseri Kıbrıs sürgününde iken yazmıştır. İstanbul'dan ayrılış, Kıbrıs'a varış, oradaki karşılaş, çektiği ıstırap, gurbet acısı, affedildiği zamanki sevinç gibi konuları dile getirir. Ayrıca Allah'a yalvarışlarını, yaptığı hatalardan duyduğu pişmanlığı anlatır. Az da olsa tasavvufî motifler taşıyan mesnevîde dinî muhtevalı bir nasihatnamede bulunabilecek; tevekkül, sabır, kanaat, sadaka, cimrilik, bağışlama, bozgunculuk, alçak gönüllülük, sıla-i rahim, rızık, kıskançlık, kin ve günah gibi ahlaka ilişkin konularda da öğütler verilmektedir.

Fatma Bindal (Arslan), "Kara Çelebi-Zâde Abdülazîz: Gülşen-i Niyâz (Tenkidli Metin/ İnceleme)", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 1996.

69. Hilmî, *Bahrü'l-Kemâl* (XVII. yüzyıl, 4415 beyit):

Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Envâr*'ına nazire olarak yazılmıştır. Bazen "ravza", bazen de "makâle" adı verilen 12 bölümden oluşmaktadır. Her "ravza"nın sonunda, konuya uygun birkaç hikâye anlatılır. Mesnevîdeki konular (1) sultanların adaleti ve dürüstlüğü, (2) vezirlerin adaleti, (3) ilim adamlarının özellikleri, (4) mürşitlerin nitelikleri, (5) yüksek rütbeli askerlerin vasıfları, (6) uzletin faydası, (7) iki meczubun hikâyesi, (8) helal yemenin fazileti, (9) zalim sultanlar, (10) dünyadan sakınma ve iffeti koruma, (11) sabrın hikmeti, (12) aşkın değeri tarzındadır. Ahlakî telkinlere yer veren didaktik bir mesnevîdir.

Cihan Okuyucu (haz.), *Hilmî, Bahrü'l-Kemâl*, [Transkribe Metin], Kayseri, 1995.

70. Nâli Mehmed, *Tuhfetü'l-Emsâl* (1082/1671, 1929 beyit):

Mahzenü'l-Envâr'a nazire geleneğini sürdüren, tasavvufî ve ahlakî muhtevalı bir mesnevîdir. Eser 5 ana bölümden oluşmaktadır. Her bölüm; hikâye, temsil ve münacat tarzında düzenlenmiştir. Bölümlerin konuları açıkça belirtilmemiş, hikâye ve temsiller yoluyla verilmiştir. Eserde yer alan konular; mecazî aşk, hakikî aşk, üzüntü ve sevincin kaynağı, gurur ile iyi ve güzel olanı taklit etmenin faydalarına dairdir.

Bahattin Kahraman (haz.), *Nâli Mehmed, Tuhfetü'l-Emsâl (İnceleme-Metin)*, Konya, 1999.

71. Nâli Mehmed, *Miftâh-ı Heft Kân* (1084/1673, 1143 beyit):

Nizâmî'nin *Heft Peyker*'ine naziredir. Kuran-ı Kerim'den seçilen 7 ayetin tefsirine dair bir mesnevîdir. Eser 7 "kân" olarak tertiplenmiş, her "kân" da önce ayetin tefsiri, sonra konuya uygun bir hikâye, en sonda da münacata yer verilmiştir. Kaynağı Kuran-ı Kerim olan dinî muhtevalı bir eserdir. Ancak seçilen ayetler, hikâyeler ve yer yer öğütlerle ahlakî mesnevî özelliğine sahiptir. Eserde yer alan ayetlerin muhtevası; sıdk ile îmân, îsâr ve infâk, ölümden sonra dirilme, Allah'ın adını tesbih etmenin fazileti, Allah'ın nuruna bağlananların korkudan emin olacağı, hayatta iken hayır işleri yapmanın mükafatı ve helal rızık önemine dairdir.

Hatice Savaş, "Nâli Mehmed'in "Miftâh-ı Heft-Kân'" (İnceleme-Metin)", Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2002.

72. Nâbî, *Hayriyye* (1113/1701, 1660 beyit):

Nâbî'nin, oğlu Ebu'l-Hayr Mehmet Çelebi için kaleme aldığı nasihatnamedir. Bu türün edebiyatımızdaki en tanınmış örneğidir. 35 bölümden oluşur. Bu bölümlerde dinî emir ve yasaklara uyma gereği, İslam'ın beş şartının önemi ve fazileti, ilme teşvik, güzellik anlayışı, tok gözlü olma, mizah, cömertlik, güzel ahlak, dedikoduculuk, falcılık, içkinin zararları, giyim adabı, ayanlık ve ayanların zulmü, yalancılığın zararları, bahar mevsiminde kıra gitmenin faydaları, şiir anlayışı, sabrın fazileti, ziraatın önemi, paşalık kurumu, kadılık mesleği, tavla ve satranç, divan hocası olmaya teşvik, kimya ilmi, laf taşımanın zararları ve tıp ilminin önemi gibi birçok konu ele alınır. Toplum içinde yaşarken dikkat edilmesi gereken hususlar ve dinî, sosyal ve meslekî konulardaki nasihatlerle şairin uzun hayat tecrübesinin ürünü olan, tamamiyle orijinal bir eserdir. Toplumda geçerli ahlak anlayışını ve örnek insan tipini yansıtan önemli bir kaynak olan *Hayriyye*; diğer nasihatnamelerden farklı olarak sosyal eleştirilere yer vermesi; ayanların, paşaların ve kadıların dolayısıyla Osmanlı devlet kurumlarının hatalarına yönelik tenkitlerle dikkat çeken bir mesnevîdir.

Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, Ankara, 1995.

73. Yûsuf Nesîb Dede (ö. 1126 /1714), *Mektûb-ı Manzûm be-Dervîş Alî Firistâ-de Şud* (XVII. yüzyıl sonu–XVIII. yüzyıl başı, 48 beyit):

Nesîb Dede'nin *Dîvan*'ı içinde yer alan manzum bir mektuptur. Manzume-de; ilim tahsil etmek, kimseyi küçük görmemek, gıybetten uzak durmak, güzel ahlak sahibi olmak, bir ahlak kitabı olan Mevlâna'nın *Mesnevî*'sini okumak, manasına uygun hareket etmek, kötülerle sohbet etmemek, alçak gönüllü olmak, olgun insanlarla sohbet etmek gibi öğütler verilir.

Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, "Nesîb Dede, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni", Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 1996, c. II, s. 272–277.

74. Emîrî (ö. 1724), Nasihat-nâme (XVIII. yüzyıl başı, 196 beyit):

Diyarbakırlı Seyyid Mehmed Emrullah Çelebi bu küçük mesnevîsinde, oğluna hayat tecrübelerini aktarır. Evliliğin önemi, iş sahibi olmanın gereği, evli kardeşlerin aynı evde yaşamalarının mahzuru ve insanlarla iyi ilişkiler kurmaya dair genel ahlaka ilişkin öğütler dile getirilir.¹¹

75. Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî, Pend-nâme (1159/1746, yaklaşık 8761 beyit):

Halk için sade dille kaleme alınmış dinî, ahlakî bir nasihatnamedir. *Ahmediyye* veya *Kitâb-ı Mürşidî* adlarıyla da tanınan eser, "mebhas" adı verilen 50 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde; fakirlik, dünya malı, beş vakit namaz, bekârlık, ana-baba hakkı, aile, eşlerin hakları, namus, rızık, hurs ve tamah, zenginlik, tövbe, haramlar, emanet, hükümet, cömertlik, misafirlik, tahammül ve rıza, fitne ve fesat, gıybet, kibir, haset, şeytan, iman, günahlardan kaçınmak, dua, şükür, nefsin çeşitleri, hasret, ağlamak, Allah'ı zikretmek, Allah aşkı, şarap ve tütün, Peygamber sevgisi, peygamberlerin mucizeleri, veliler, cinnet hâli, cifr, kimyâ, sihir, âlimler, ölüm, kabir, dünyanın zemmi, kıyamet, haşır ve mîzân, zekat vermeyenler, gönül kıranlar ve komşusunu incitenler, saz çalanlar, yetim malı yiyenler, haksız yere adam öldürenler, ahirette kurtuluşa erenler ve cennete girecek kadınlar gibi konular işlenir.

Âgâh Güçlü (der. ve sad.), *Ahmet Diyarbekrî, Pend-i Ahmedi Kitâb-ı Mürşid*, İstanbul, 1968.

M. Faruk Gürtunca (yay.), *Diyarbekrî Es-seyyid Ahmed Efendi, Kitâb-ı Mürşid Pend-i Ahmediye*, İstanbul, 1973.

Melih Yuluğ, *Ahmediyye Şerhi*, İstanbul, 1979.

Mehmet Sait Mermutlu, "Ahmed Mürşidî'nin Pend-nâmesi, Tenkitli Metin", Yüksek Lisans Tezi, Urfa: Harran Üniversitesi SBE, 1996.

Behsat Karpınar, "Ahmed Mürşidî'nin Pend-nâme'sinin (ilk 5094 beyiti) Tenkitli

11 Mahmut Kaplan, "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler", *Türkler*, Ankara, 2002, c. XI, s. 795. Yazma nüshaları: Emîrî, *Nasihat-Nâme*, Türk Dil Kurumu Kitaplığı, Yz. A 362; Milli Kütüphane, Nu: 2669/9; Millet Kütüphanesi, Manzum 860.

Çeviri Yazısı ve Metni", Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, 1999.

Seydi Türkeri, "Ahmed Mürşidi'nin Pend-nâme'si", Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, 1999.

Ali Çelik, "XVIII. Yüzyıl Müelliflerinden Ahmed Mürşidi'nin Ahmediyye İsimli Eseri", *Akademik Araştırmalar Dergisi- Osmanlı Özel Sayısı*, Şubat-Temmuz 2000, yıl: 2, sy. 4-5, s. 85-101.

76. Naîmüddîn-i Temeşvarî, *Pend-nâme-i Naîmüddîn* (1182/1768, 339 beyit):

Bu mesnevîde; Sultan III. Mustafa ve sadrazam Mehmed Paşa'nın övgüsü gibi kısımlar Naîmüddîn-i Temeşvarî'ye aittir. Ancak eserin büyük bölümü Güvâhî'nin *Pend-nâme*'sinden aynen alınmış beyitlerle oluşturulmuştur. Dolayısıyla özgün bir eser değildir, intihal görünümündedir.

Naîmüddîn-i Temeşvarî, *Pend-nâme-i Naîmüddîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Tarlan Bölümü Nu: 13; İzmir Bölümü Nu: 608.

77. Sünbül-zâde Vehbî, *Lutfiyye* (1205/1791, 1181 beyit):

Sünbül-zâde Vehbî'nin oğlu Lutfullah için kaleme aldığı, Nâbî'nin *Hayriyye*'sine nazire bir nasihatnamedir. Sosyal hayatın hemen her alanına dair öğütler doksan bir başlık altında verilmiştir. Eserde öncelikle öğrenilmesi faydalı ilim ve meslekler ile uzak durulması gereken ilim ve uğraşlar ele alınır. Öğrenilmesi tavsiye edilen ilimler; tıp, mantık, tasavvuf, ferâset (fizyonomi), edebiyat, tarih, siyer, şiir, inşâ, muamma, hüsn-i hat ve imlâdır. Uzak durulması gereken ve faydasız olduğu belirtilen ilim, meslek veya uğraşlar ise; hikmet (felsefe), hendese (geometri), nücûm (astronomi), remil (kum falı), cıfr, rüya tabiri, muskacılık, sihir, cinlerle uğraşmak (medyumluk), kîmyâ, sîmyâ, defîne aramak, kirtâsiyye, tılsım, hîmyâ, ihfâ, musiki, tavla, satranç, kuşçuluk ve çiçekçiliktir. Ayrıca ilim öğrenmenin fazileti, hocalara saygı göstermek, konuşma adabı, iyi insanlarla dostluk, alçak gönüllülük, giyimde temizlik, sabır, hoşgörü, âlimlere, yaşlılara ve ana babaya hürmet, söze sadık olmak, nimete şükür, misafirperverlik, cömertlik, dinin emirlerine uymak, şahitlik, vekil ve kefil olma, utanma duygusu, kanaat, alışveriş, danışarak iş yapma, ev düzeni, evlilik, evlenmek için uygun kadınların özellikleri, komşuluk ilişkileri ve hizmetkâr seçimi gibi konularda bilgi ve öğütler verilir. Kaçınılması gereken hususlar da; harâmlar, taassup, iki yüzlülük, yalan, lügat paralayarak konuşmak, alay, dedikodu, mevkiini kaybedenlerin şerri, başköşeye oturmak, kibir, başkalarının ayıplarını araştırmak, intikam, kıskançlık, kıskanç akrabaların zararı, dilenmek, cimrilik, israf, zulüm, devlet malına el uzatmak, makam ve unvan düşkünlüğü, meslek değiştirmek, hile ve hilekârlar, sırrı ifşa etmek ve keyif verici maddeler olarak belirtilmektedir.

Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî – Lutfiyye (Metin tespiti, özet, yorum ve açıklamalar)*, İstanbul, 2004.

78. Ömer Zarîfî, *Pend-nâme-i Zarîfî* (ö. 1210/1795, 1071 beyit):

Eserde öğütler 135 başlık altında toplanır. Bunlar; sır saklamak; anne, baba, hoca, komşu, fakir akraba ve gariplerin hakkı; güzel ahlak sahibi olmak, öfke, kibir, çok konuşmak, büyük konuşmak, yalan, iftira, gybet, emanete hıyanet, iki yüzlülük, nefsin istekleri, hırsızlık, sû-i zan, acele, kalp kırmak, kavga, hırs, intikam, kıskançlık, israf ve şöhretten kaçınmak; yabancıardan, vefasızlardan uzak durmak, makama aldanmamak, kimseden bir şey istememek, konuşan iki kişinin arasına girmemek, mecliste fısıltıyla konuşmamak, başkasının mektubunu okumamak, vakıf malından uzak durmak, kimya ve defîne aramak gibi işlere heveslenmemek, kimseye kefil olmamak, düşünerek konuşmak, davete icabet etmek, sadaka vermek, ikramda bulunmak, yetimlere merhamet göstermek, dost seçiminde dikkatli olmak, dostların sırrını saklamak; acemi hekim, hoca, sultan ve nadanlardan uzak durmak, az yemek, kanaatkâr olmak, tevekkül etmek, haramdan sakınıp helal kazanç aramak, zulümden uzak durup adaleti gözetmek, Allah'ın kahrından sakınıp rızasını talep etmek, akıl sahiplerinin nasihatlerini dinlemek, cimrilikten kaçınıp cömertliği şiar edinmek, kimseyi hor görmemek, ilmi ehlienden öğrenmek gibi büyük çoğunluğu adabı muâşeret konusuna dair öğütlerdir. Bu nasihatler ayet ve hadislerle desteklenerek mesnevîye dinî muhteva hâkim kılınmıştır.

Mehmet Arslan, *Pendnâme-i Zarîfî*, Sivas, 1994.

79. Esrâr Dede, *Fütüvvet-name-i Esrâr* (1211/1796, 176 beyit):

Ahliğin ahlakî yönünün öğütlerle anlatıldığı küçük bir fütüvvetnamedir. Fütüvvet ehline; dürüst, vefakâr, iyiliksever, cömert, alçak gönüllü, hoşgörülü, âdil, yardımsever olunması ve iki yüzlülük, gybet, kıskançlık, isyan ve aç gözlülükten sakınılması tavsiye edilir.

Hasan Ali Kasır, "Türk Edebiyatında Fütüvvet-nâmeler ve Esrâr Dede Fütüvvet-nâmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Haluk İpekten Armağanı*, 1993, s. 107-130.

80. Ahmed Râşid, *Pend-nâme-i Lokmân Hekîm Terceme-i Manzûmesi* (1222/1807, 158 beyit):

Kuran-ı Kerim'de adı geçen Lokman Hekim'in öğütlerine dair eser, Ahmed Râşid Efendi'nin, Medine'de kadılık göreviyle bulunduğu sırada Şeyhülislâm Ârif Hikmet Efendi Kütüphanesinde bulunduğu *Pend-nâme-i Lokmân Hekîm Cihet-i Ferzend* adlı Farsça eserin çevirisidir. Eserde 34 başlık altında genel ahlaka dair nasihatler yer alır. Her başlığın 5 beyitle açıklanmış olduğu

belirtilmişse de bazı bölümler 5 beyitten azdır; son iki başlık da açıklanmadan bırakılmıştır. Mesnevîde; verilen öğütlere önce insanın kendisinin uyması, konuşma adabı, insanlara değer vermek, sırrımızı kimseye vermemek, insanların öfke anında gerçek yüzünü gösterdiği, sıkıntılı iken yardımcı olan insanla dost olmak, akıllı insanlarla dostluk etmek, ahmak ve cahillerden kaçmak, daima iyilik etmek, bilgili insanlarla istişare etmek, gençliğin ganimet oluşu, dostlara hürmet etmek, düşmanca davrananlara güler yüzle muamele etmek, anne ve babaya hürmette kusur etmemek, hocaya saygılı olmak, insanın evladını ilim ve edep öğrenmesi için liyakat sahibi bir hocaya teslim etmesi, dini iyi öğrenmek ve dinî kurallara riayet etmek, müsriflikten kaçınmak, ifrat ve tefritten uzak olup her işte orta yolu takip etmek, yaratılışı kötü olanlarla arkadaşlık etmemek, cömertliği âdet edinmek, misafirlik adabı, açgözlü olmamak, sonunu düşünerek konuşmak, daima ilim öğrenmek için gayret göstermek, yaşlılara saygı göstermek, insanları iyilikle anmak, kibirli ve cimri insanlardan uzak durmak, kanaatin en büyük zenginlik olduğu ve dost görünen düşmanlardan sakınmak gibi öğütler yer alır. Medîne-i Münevvere Kâdî-i Esbakı Ahmed Râşid, *Pend-Nâme-i Lokmân Hekim Terceme-i Manzûmesi*, İstanbul, 1324.

81. Sûzî (ö. 1246/1881), *Pend-nâme-i Sûzî* (XIX. yüzyıl, 96 beyit):

Dinî, tasavvufî muhtevalı bir nasihatnamedir. Mesnevîde; İslam'ın şartlarına uymak, dinin yasaklarından kaçınmak, mürşit yardımıyla batın ilmini öğrenmek; gazap, kin, kibir, kıskançlık ve düşmanlık gibi kötü huylardan arınmak; başkalarında kusur aramamak, alçak gönüllülük, cömertlik, kardeşlik, büyüklere saygı, küçüklere sevgi, hüsn-i zan, insanlar arasında ayırım yapmamak, olaylardan ibret almak ve az konuşmak gibi konulara dair öğütler yer alır.

Mahmut Kaplan, "Ahmed Sûzî ve Pend-nâmesi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1994, c. I, sy. 1, s. 41-52.

82. Hüseyin Kudsî (Edirneli Şeyh), *Pend-i Mahdumân Nâm Zuhûrât-ı Kudsiyye* (1300/ 1883, 739 beyit):

Dinî, tasavvufî muhtevalı bir nasihatname olan *Pend-i Mahdumân*, gençlere öğüt maksadıyla kaleme alınmıştır. Başlangıcı ve büyük kısmı mesnevî nazım şeklindedir. Yer yer mensur parçalar, gazel, kaside ve musammatlar da bulunan eser, bu yönüyle bir divançe de sayılabilir. Allah'ın birliği, yüceliği, Allah aşkı, peygamberlerin gönderilişindeki hikmet, insân-ı kâmil olmanın yolları, dünyanın faniliği, ahiretin ebedî oluşu gibi konular işlenir.

Hüseyin Kudsî, *Pend-i Mahdumân Nâm Zuhûrât-ı Kudsiyye*, İstanbul, 1302.

Fatma Ergin, "Hüseyin Kudsî-i Edirnevî'nin Hayatı ve Pend-i Mahdumân Adlı Eseri", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, 2003.

Sonuç

Buraya kadar tanıtılan eserlerden de görüldüğü gibi Anadolu'da gelişen Türk edebiyatı, ahlakî mesnevîler bakımından; hem sayı, hem de konu çeşitliliği itibarıyla son derece zengindir. Üzerinde yapılmış herhangi bir çalışma veya yazma nüshalarını tespit edemediğimiz ya da ulaşamadığımız eserler de¹² bu listeye eklenebilir. Ayrıca bundan sonra yapılacak olan bilimsel çalışmalar sonucunda bu sahadaki mesnevîlere yenilerinin de ilave edilmesi mümkündür. Ahlakî mesnevîlerin kaynakları, muhtevası ve tasnifi konusu; bu eserlerin tamamının tespiti ve metinlerinin yayımlanmasından sonra daha sağlıklı olarak ortaya konulabilir. Diğer yandan bu makaleyi sınırlandırmak amacıyla sözünü etmediğimiz; Anadolu sahası dışında, *Kutadgu Bilig* ile başlayan ve Haydar Tilbe'nin *Mahzenü'l-Esrâr*, Alî Şîr Nevâyî'nin *Hayretü'l-Ebrâr*, Şah İsmâîl (Hatâyî)'in *Nasihât-nâme*'si gibi meşhur örnekleri olan mesnevîlerin de ayrı bir çalışma konusu hâlinde ele alınması gerekmektedir.

Bu çalışma sonunda elde ettiğimiz bilgileri şöyle özetlemek mümkündür:

1. Anadolu'da ahlakî mesnevîler XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar kesintisiz olarak devam etmiş ve telif, tercüme veya nazire nevinden hacimli veya küçük mesnevîler kaleme alınmıştır.
2. Bu mesnevîler; büyük çoğunluğu dinî, tasavvufî ve ahlakî konuların bir araya getirildiği eserlerdir. Girişte de belirtildiği gibi birçok mesnevî her üç alanın karışımı görünümündedir.
3. Bu mesnevîler tür olarak incelendiğinde de bir çeşitlilik ortaya çıkmaktadır. Burada sözü edilen mesnevîlerin büyük çoğunluğu nasihatname (pendname), bir kısmı vasiyetname, siyasetname, fütüvvetname, birer

12 (1) Cevherî, *Kelîle ve Dimne Tercümesi*, I. Murad adına tercüme edilip, 7 "bâb" hâlinde tertip edilmiş bir eserdir, A. S. Levend, a.g.m., s. 108; (2) Abdurrahîm, *Terceme-i Pend-i Attâr*, Attâr'ın *Pend-Nâme*'sinin tercümesidir (865/1447), Mahmut Kaplan, "Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-Name Yazan Şairler ve Eserleri I", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1992, c. III, sy. 3, s. 23; (3) Hilâlî (ö. 950/1543), *Hümâyün-Nâme, Kelîle ve Dimne* tercümesi. Hikemî ve didaktik bir eserdir. Âmil Çelebioğlu, *Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1994, s. 92; (4) Fevrî Ahmed Çelebi (ö. 978/1570), *Ahlâk-ı Süleymâniye*, Â. Çelebioğlu, a.g.e., s. 91; (5) Emîrî, *Mahzenü'r-Râz* (997/1588-1589), 10 makale hâlinde hikâyelerden oluşur. Bu şairden ve bir nüshasının kendisinde olduğunu belirttiği eserden Ağâh Sırrı Levend söz eder, bk. Levend, a.g.m., s. 111; (6) Emîrî, *Sohbet-nâme* (999/1590-91), 10 sohbet hâlinde hikâyelerden oluşur. A. S. Levend bahsetmiştir: A.g.m., s. 111; (7) Keşfi, *Te'dîb-nâme*, XVI. yüzyılda kaleme alınmıştır. Şairin oğluna bilgi ve öğütleri şeklindedir: A. S. Levend, a.g.m., s. 102; (8) Ömer Fuâdî (ö. 1046/1636), *Pend-nâme*, Bursalı Mehmed Tahir bin Rıf'at, *Ahlâk Kitaplarımız*, Mahmut Kaplan (haz.), 2002, s. 43; (9) Vassâf Abdullah Efendi (Şeyhülislâm Akhisarî, ö. 1175/1761), *Hayâl-i Behcet-âbâd*, B. Mehmed Tahir, a.g.e., s. 43; (10) *Edeb-nâme*, müellifi meçhul, 1057/1647; B. Mehmed Tahir, a.g.e., s. 47; (11) Mustafa Efendi, *Gülşen-i Pend* (1120/1708), B. Mehmed Tahir, a.g.e., s. 47-48; (12) Hallî, *Lübbü'n-Nasâyih*, B. Mehmed Tahir, a.g.e., s. 50; (12) İntizâmî-i Bosnavî, *Tuhfetü'l-İhvân*, B. Mehmed Tahir, a.g.e., s. 51

örneğiyle de 100 hadis, tezkiretü'l-evliyâ, faziletname, sergüzeştname (hasb-i hâl) ve manzum mektup gibi türlerdedir.

4. Ahlakî mesnevîler bütün topluma hitap etmektedir. Ancak eğitim açısından büyük önemi olan bu eserlerden çocuk muhatap alınarak yazılanlarını yüzyıllar boyunca takip ettiğimiz zaman şu mesnevîleri görürüz: Ahmed-i Dâ'î, *Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil be-Püsereş Hürmüz-i Tâcdâr*, Nâbî, *Hayriyye*, Emîrî, *Nasihât-nâme*, Sünbül-zâde Vehbî, *Lutfiyye* ve Hüseyin Kudsfî (Edirneli Şeyh), *Pend-i Mahdumân Nâm Zuhûrât-ı Kudsiyye*.
5. Tercüme veya nazire olarak faydalanılan, diğer yandan kaynak olarak da ele alabileceğimiz eserler de bu çalışma sonunda şöylece sıralanabilir: Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, *Bostân*; Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*; Mahmûd-ı Şebusterî, *Gülşen-i Râz*; Emîr Unsûrû'l-Maâlî, *Kabus-nâme(Nasihât-nâme)*; Nizâmî-i Gencevî, *Mahzenü'l-Esrâr*, Husrev-i Dihlevî, *Matla'u'l-Envâr*, Hâcû-yı Kirmânî, *Ravzatü'l-Envâr*; Molla Câmî, *Sübhâtü'l-Ebrâr*; Molla Câmî, *Tuhfetü'l-Ahrâr*, Ferîdüddîn-i Attâr, *Pend-nâme*; Ferîdüddîn-i Attâr, *Îlâhî-nâme*; Nizâmî, *Heft Peyker* ve müellifi meçhul *Pend-nâme-i Lokmân Hekîm Cihet-i Ferzend* adlı eser. Bu eserlerden en çok tercüme edileni Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Pend-nâme*'si; nazire olarak en çok örnek alınan da Nizâmî-i Gencevî'nin *Mahzenü'l-Esrâr* adlı eseridir.
6. Ahlakî mesnevîlerde, çoğu kez eserin adından ilham alınarak bölüm başlıkları verilmiştir. Bu başlıklar; armağan, bâb, behişt, devha, fasl, hikmet, ıkd, ibret, kân, makâle, makâm, meclis, menzil, nefha, ravza, sohbet ve şu'be şeklindedir.
7. Ahlakî mesnevîlerde ele alınan konular; edep, güzel ahlak-kötü ahlak, adalet-zulüm, alçak gönüllülük-kibir, kanaat-aç gözlülük, doğruluk-hile, yalan, gybet ve iftira, cömertlik-cimrilik, çalışmak-tembellik, kanaat-hırs, iyilik-kötülük, samimiyet-iki yüzlülük, öfke-sabır, zenginlik-fakirlik, başkalarının kusurlarıyla uğraşmamak, kıskançlık, dünyaya düşkün olmamak, nefsin isteklerine uymamak, insanın içinde bulunduğu zamanı değerlendirmesi, iddîacı olmamak, ahiret için hazırlanmak, evlilik, eş, arkadaş ve meslek seçimi, çocuk eğitimi, dürüst olmak, ilmin fazileti, Allah korkusu, ahiret hazırlığı, haramdan kaçınmak, helal kazanmak, dünya malına önem vermemek, nasihatın önemi, ilim öğrenmenin gereği, iyi niyetli olmak, hoşgörülü olmak, haksızlık yapmamak, iyilik yapmanın önemi, aceleden sakınmak, kimseyi kınamamak, gönüle değer vermek, gönül yılmaktan sakınmak, insanlara merhamet göstermek, temiz yemek, temiz giyinmek, gereksiz konuşmayı terk etmek, hayır söylemek veya susmak, konuşma adabı, hiç kimseyi hor görmemek, kul hakkına riayet, güvenilir olmak, pişman olan müşterinin ücretini iade etmek, Allah'tan ge-

lene rıza göstermek, ana-babaya hürmet, ziyarete önem vermek, yetimi gözetmek, Tanrı'nın insanlara verdiği altı emanetin (baş, göz, kulak, dil, el, ayak) iyi yolda, hayırlı işler için kullanılması, istişareye önem vermek, yaşlılara saygı göstermek, kinci olmamak, her işin sonunu düşünmek, sır saklamak, görünüşe değil öze önem vermek, şöhret ve mala itibar etmemek, vefalı olmak, cahillerden uzak durmak, yemek adabı, misafire ikram, rüşvet yememek, dostluk ve komşuluk adabı, davet edilmeden gitmemek, misafirperverlik, sadaka vermenin fazileti, dedikodu dinlememek, gönül ehli ile sohbet etmek, başa gelene sabretmek, verilen söze sadık olmak, iyilere kötülük, kötülere iyilik etmemek, yöneticilerin dostluğuna güvenmemek, akrabalık ilişkilerine önem vermek, yapılan iyiliği başa kakmamak, düşmanlara karşı tedbirli olmak, öfkeye hâkim olmak, düşmanı küçük görmemek, inatçılığın zararı, kötü insanlardan uzak durmak, misafire hürmet, fakirlere yardım etmek, mazlumları kollamak şeklinde özetlenebilir. Bu konuların büyük kısmı dinî kaynaklıdır, bir bölümü de genel ahlaka ilişkindir. Diğer yandan bu öğütler; iyi, güvenilir, çevresine yararlı, din ve dünya dengesini kuran, kendisiyle ve toplumla barışık, örnek insan olmanın çerçevesini oluşturan temel kurallardır.

Genel Bibliyografya

- Aynur, Hatice, *Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları-Tezler, Yayınlar, Haberler, Toplu Sayı: 1990-2005*, İstanbul, 2005.
- Bayram, Pervin, "Türk Edebiyatında Pendnameler", *Azerbaycan-Avrupa Edebi-Medeni Alakalar Merkezinin Konteksi*, Toplu 3, Bakü, 2001, s. 16-22.
- Bursalı Mehmed Tahir bin Rıf'at, *Ahlak Kitaplarımız*, Mahmut Kaplan (haz.), Malatya, 2002.
- Bursalı Mehmed Tâhir bin Rıf'at, *Ahlak Kitaplarımız*, İstanbul, 1325.
- Çelebioğlu, Âmil, *Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1994.
- Çelebioğlu, Âmil, *Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesnevîleri*, Doçentlik Tezi, Erzurum, 1976.
- Çelebioğlu, Âmil, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevî-Türk Mesnevî Edebiyatı-XV. Yüzyıla kadar-Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1451)*, İstanbul, 1999.
- Kaplan, Mahmut, "Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-Nâme Yazan Şairler ve Eserleri I" *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1992, c. III, sy. 3, s. 23-68.
- Kaplan, Mahmut, "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler", *Türkler*, Ankara, 2002, c. 11, s. 791-799.
- Kutlar, Fatma S., "Mesnevî Nazım Şekline Genel Bir Bakış ve Türk Edebiyatında Mesnevî Araştırmalarıyla İlgili Bir Kaynakça Denemesi", *HÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türkbilig Türkoloji Araştırmaları*, 2000/1, s. 102-157.

- Külekçi, Numan, *XI-XX. Yüzyıllar El Yazması Metinler ve Özetleriyle Mesnevî Edebiyatı Antolojisi*, 2 cilt, Erzurum, 1999.
- Levend, Ağâh Sırrı, "Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1963, 1964, sy. 234, s. 91.
- Şentürk, Ahmet Atilla ve Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. bs., İstanbul, 2005.
- Tolasa, Harun, "XV. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi I*, 1982, s. 1-13.
- Ünver, İsmail, "Mesnevî", *Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 1986, sy. 415-416-417, s. 430-463.

Moral Mathnawis in Anatolian Turkish Literature

Emine YENİTERZİ

Abstract

Anatolia region of Turkish literature is very rich in terms of mathnawis or mesnevîs. Religious, sufistic and moral mesnevîs that are very related to each other have a great place among the mesnevî genre. This article focuses on the difficulty of distinguishing moral mesnevîs from other mesnevîs and of classifying them within themselves. We will analyze eighty-two mesnevîs, which were written between XIIIrd and XXth centuries, according to their written dates, number of verses, and forms and contents. You will find a bibliography at the end of the article.

Key Words: Classical Turkish literature, mesnevî, moral mesnevî, book of counsel.

Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesnevîler

Emine YENİTERZİ

Özet

Anadolu sahası Türk edebiyatı mesnevîler bakımından oldukça zengindir. Bu mesnevîler arasında yaygın bir etkiye sahip olan dinî, tasavvufî ve ahlakî mesnevîler, konu itibarıyla iç içe geçmiş durumdadır. Bu mesnevîler içinde ahlakî olanları ayırt etmenin ve bunları kendi arasında tasnif etmenin güçlüklerinin tartışıldığı makalede; XIII. ve XX. yüzyıllar arasında kaleme alınmış 82 mesnevî, yazılış tarihi, beyit sayısı, tertibi ve muhtevası ile tanıtılmakta ve bu mesnevîlere ilişkin bibliyografya verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk edebiyatı, mesnevî, ahlakî mesnevî, nasihat-name.